

วัดบวรนิเวศวิหาร " น.ธ. "

'บทสวดสวดาน' ธรรมเทศนา

ของ

ท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. ๙)

วัดบวรนิเวศวิหาร

อนุสรณ์

ในการฌาปนกิจศพ

นางทองคำ วณิชพันธ์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘

'ທະພສຖານ' ຈຽມເທຢາ

ຈຽມ

ທ່ານເຈົ້າຄຸນພຣະສາສນາໂສກ (ເຈົ້າຍຸ ສຸພາຣມໂນ ປ.ຮ.ຮ)

ວັດບາຣນີເກສິກາຣ

ຈຸນສຣຸນີ

ໃນການກຳປະນາກິຈະຢາ

ນາງທອງຄຳ ວັນນະພັນຊຸ້

ນ ກຳປະນາສຖານກອງທັບບກ ວັດໂສມນັສິກາຣ

ວັນທີ ໑໐ ເມສາຍນ ພ.ຢ. ໒໕໐໒

កងកថាបិដក ព្រះបាទជ័យវរ្ម័ន

៧៩៩

(ក.ខ. ធម្មបទប្បវត្តិ) ព្រះបាទជ័យវរ្ម័ន

រាជកិច្ចប្រតិបត្តិ

ព្រះបាទជ័យវរ្ម័ន

រាជកិច្ចប្រតិបត្តិ

រាជកិច្ចប្រតិបត្តិ

រាជកិច្ចប្រតិបត្តិ

រាជកិច្ចប្រតិបត្តិ

คำนำ

ในการฉาปนกิจศพนางทองคำ วนิดพันธุ์ ผู้มารดา นายประกอบ วนิดพันธุ์และอาจารย์ระวาท วนิดพันธุ์ ได้ขออนุญาตพิมพ์ที่สพลญาณที่ได้แสดงเป็นวิทยุธรรมเทศนาเวลาเข้าร่วม ๑๐ กัณฑ์ เพื่อแจกในงาน ได้อนุญาตให้พิมพ์ตามประสงค์.

ทสพลญาณ คือ พระญาณที่เป็นกำลัง ๑๐ ประการ ของพระพุทธเจ้า หมายถึงเป็นกำลังในการประกาศพระพุทธศาสนา ต่พุทธบริษัทชนในโลกได้สำเร็จ, ได้แสดงเป็นเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียงคราวละข้อ ด้วยเก็บข้อความจากพระสูตรบ้าง อรรถกถาบ้าง มาเป็นหลักแห่งอธิบาย และขยายความออกไปตามที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง เพื่อที่จะเข้าถึงพระพุทธคุณ ทั้งเพื่อที่จะได้ทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณใช้ประกาศพระศาสนาอย่างไรบ้าง.

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงใช้กำลังทัพทหาร กำลังทรัพย์ กำลังวัตถุอื่น ๆ ทุกอย่าง เป็นเครื่องบังคับชักจูง โน้มน้าวให้นับถือ ไม่ทรงใช้วิธีชวนเชื่อด้วยสิ่งหนึ่งเพื่อให้ นับถือในอีกสิ่งหนึ่ง แต่ได้ทรงใช้กำลังพระปรีชาญาณที่มีอยู่บริบูรณ์ ในพระองค์ ๑๐ ประการ จึงทรงได้พระนามที่เรียกกันว่า “พระทสพล” แปลว่า “พระผู้มีกำลัง ๑๐” วิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อมาทุกกาลสมัยก็ไม่พ้นไปจากวิธีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้มาแล้ว คือ ไม่พ้นไปจากวิธีดังกล่าวไว้เป็นหลักในเรื่องทสพลญาณ, ฉะนั้น การเผยแผ่พระ

พุทธศาสนาจึงต่างจากศาสนาอื่น ผู้มีหน้าที่เผยแผ่ไม่ต้องมีวัตถุประสงค์อะไร
ติดตัวไปแจก มีแต่ธรรมไปแจกด้วยญาณที่สามารถเผย “ธรรม” ให้
แผ่เข้าถึงจิตใจหรือญาณของผู้รับได้ก็พอเพียงแล้ว ข้อนี้มีความสำคัญ
เหนือสิ่งอื่น.

อาจมีปัญหาว่ามีคนพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ไม่มีใครที่จะ
เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ เพราะไม่มีใครมีญาณ ๓๐. ปัญหานี้ตอบ
ได้ว่าเผยแผ่ได้ตามวิธีของพระพุทธเจ้า แต่ต้องศึกษาให้มีความรู้
ความเข้าใจพระพุทธศาสนาให้ถ่องแท้ เมื่อจะกล่าวอ้างว่าพระพุทธเจ้า
ว่าอย่างนั้นอย่างนั้น ก็ต้องยุติได้ด้วยหลักฐานว่า พระองค์ได้ไว้อย่างนั้น
อย่างนั้นจริง. พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา จึงทรงเป็นพระ
ทศพลพระองค์เดียว, ส่วนพุทธสาวกหรือพุทธบริษัทผู้หมิ่นหาทเผยแผ่
นั้นเป็นเพียงผู้บรรยายอธิบายพระพุทธศาสนา. เมื่อคำนึงถึงฐานะ
ดังกล่าวให้คิด แม้จะเผยแผ่ให้ได้ผลดีทีเดียวไม่ได้ ก็ยังได้ผลออก
อย่างหนึ่งคือเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปจริง ๆ เหมือนอย่างทีพระ
พุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ไม่ใช่กล่าวดูเอาอย่างหน้าตาเฉย เป็นการรักษา
พระพุทธศาสนา, เหมือนอย่างการสวดพระสูตรเช่นธรรมจักร การ
เทศน์ตามอรรถพยัญชนะแห่งพระพุทธวจนะ ได้ประโยชน์ในการรักษา
ไว้ เมื่อสองพันปีมาแล้วก็สวดและเทศน์กันอย่างนั้น และต่อไปก็อย่าง
นั้น, แต่ที่จะให้เกิดประโยชน์ยิ่งกว่าเก็บรักษาของเก่า นั้น ก็คือศึกษา
ปฏิบัติให้เข้าใจให้ถึงธรรม และแสดงออกไปด้วยญาณที่เกิดจากการ

ก

ปฏิบัติ ตามวิธีทศพลญาณของพระพุทธเจ้า.

อนึ่ง ในเรื่องทศพลญาณได้มีกรรมมากช้อมากประการ ซึ่งอาจ
ช่วยให้เกิดความคิดความรู้ และอาจเกอฏุลสัมมาปฏิบัติได้ตามสมควร,
และถ้าเป็นเหตุให้เข้าถึงพระพุทธคุณได้มากหรือน้อยก็ตาม เรื่องนก
ย่อมให้เกิดผลเช่นตามต้องการ.

ชอกุศลที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญ ตลอดถึงได้พิมพ์หนังสือทศพลญาณ
นี้ แจกสนองพระคุณมารดา จงเป็นผลสัมฤทธิ์สุขสมบัติ แต่ นางทองคำ
วณิพกพันธุ์ ผู้มารดาตามควรแก้คดีภพวิสัย.

พระสาสนโสภณ

วัดบวรนิเวศวิหาร

๑ เมษายน ๒๕๐๘

นางทองคำ วนิชพันธ์

ชาตะ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๒๗

มตะ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๐๖

ประวัติย่อ

นางทองคำ วนิพกพันธ์

ท่านเกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ ปีวอก แรม ๑๐ ค่ำ ตรงกับ
วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๒๗ เป็นบุตรคนสุดท้อง ของนายคง นาง
จ้อย คหบดีบ้านหม้อ ตำบลนางปลื้ม อำเภอรุ่งเกา จังหวัดอยุธยา
มีพี่น้องรวมบิดามารดาเดียวกัน ๑๐ คน ถึงแก่กรรมหมดแล้ว

ท่านได้ทำการสมรสกับนายวิชุด วนิพกพันธ์ มีบุตรและบุตรบุญ-
ธรรมทั้งสิ้น ๗ คน ดังนี้

๑. นายชูจิตต์ วนิพกพันธ์
๒. นายประกอบ วนิพกพันธ์
๓. พ. ต. ต. ประมวล วนิพกพันธ์
๔. น. ส. จำเนียร วนิพกพันธ์
๕. น. ส. ปราณอม วนิพกพันธ์
๖. นายประพันธ์ วนิพกพันธ์
๗. น. ส. เสริมวงศ์ วนิพกพันธ์

ท่านได้ประพฤติปฏิบัติตนตามท่านองคคลองธรรม มาตั้งแต่เนิ่น
คัมใหญ่ เมื่อสามถึงแก่กรรมแล้ว ท่านก็ยังได้ทวงเลียงดูและอุปการะ
บุตรบุญธรรมทุกคน ให้ได้ศึกษาเล่าเรียนตามสมควรแก่สติปัญญา
ความสามารถของแต่ละคน ท่านได้ปรนนิบัติวัดร้างและจุนเจือเกอ

หนุณแก้บรรดาญาติมิตรทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้งมอญยาศัยโอบอ้อมอารี
 รักษาความสัมพันธ์อันดีกับญาติมิตรตลอดมา ท่านมีจิตศรัทธาเลื่อมใส
 ในพระพุทธศาสนา มุ่งรักษาศีล บำเพ็ญทาน ทำบุญตักบาตรอยู่เป็น
 กิจวัตร ท่านได้บริจาคทรัพย์สมบัติเป็นจำนวนมาก ทั้งเพื่อก่อสร้าง
 ปฏิสังขรณ์ ท่านบำรุงรักษาศาสนากิจอันเป็นปัจจัยให้พระพุทธศาสนา
 รุ่งเรืองและมั่นคงถาวร ตลอดจนถึงกิจการอันเป็นสาธารณกุศลทั้ง
 ปวงด้วย

กุศลบุญราศีที่ท่านเพียรบำเพ็ญอย่างสม่ำเสมอตลอดมา ได้เกื้อ
 หนุนและส่งเสริมให้ท่านดำรงชีวิตอยู่ด้วยความราบรื่น เป็นสุขสมบูรณ์
 พร้อมด้วยศฤงคารบริวาร เป็นตัวอย่างอันดีแก่ลูกหลานให้พึงประพฤติ
 ปฏิบัติตามต่อ ๆ มา

ท่านถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๖
 ณ โรงพยาบาลศิริราช รวมอายุได้ ๗๕ ปีเศษ.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๑

ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ

แสดงวันจันทร์ ที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อิธ สารีปุตฺต ตถาคโต จานญจ จานโต อญฺจานญจ
อญฺจานโต ยถากุติ ปชานาติ ฯ เปฯ อิทมปิ สารีปุตฺต
ตถาคตสฺส ตถาคตผลํ โหติ, ยํ ผลํ อากมฺม ตถาคโต
อาสภณฺจันํ ปฏิชานาติ ปริสาสุ ลีหนาทำ นทติ พุรหฺมจกฺกํ
ปวตฺเตตฺติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันพึงธรรมหรือที่เรียกว่า วันพระ
ซึ่งเป็นวันประกอบศาสนกิจในพระพุทธศาสนา จักแสดงกำลังของพระ
ตถาคตเจ้าประการ ๑ เพื่อเป็นเครื่องเพิ่มพูนปัญญาและสัมมาปฏิบัติ
ตามสมควรแก่กุศลเจตนาของท่านสาธุชนทั่วไป.

กำลังของพระตถาคตเจ้า หมายถึงกำลังพระญาณ คือพระปรีชา
หยั่งรู้ เฉพาะข้อที่จะแสดงในบัดนี้ คือ ฐานาฐานญาณ แปลว่า
ความรู้ในฐานะและอฐานะ, ฐานะ แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้งของผลที่
เป็นไปได้ อฐานะ แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้งของผลที่เป็นไปไม่ได้, คำว่า
ตถาคตโดยนัยหนึ่ง แปลว่า มาถึงความจริง คือ บรรลุถึงความจริง

ประสพความจริง พบความจริง ด้วยญาณทรุหยังถึง ญาณทรุทวถึง
 หรือวิชาทรุแจ่มแจ้งตามความเป็นจริง คำนเป็นพระนามทหมายถึง
 พระพุทเจ้า, พระตถาคตเจ้าทรงมีพระญาณทรุรอบรุหยังถึงความจริง
 อย่างไร แสดงโดยนัยหนึ่ง คือทรงรอบรุหยังถึงฐานะและฐานะ
 ดังกล่าวแล้ว, ฐานะและฐานะคืออะไรบ้าง มีพระบาลียกแสดงไว้ ดังท
 จะกล่าวต่อไป :-

๑. มิใช่ฐานะที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิจะพึงเห็นสังขารอะไร
 ว่าเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน แต่ก็เป็นฐานะอยู่ ที่ปุถุชน
 จะพึงเห็นอย่างนั้น, บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ หมายถึงบุคคลผู้เป็น
 โสธามัน ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ ทม
 ทิฏฐิ คือ ความเห็นสมบุรณ์ จึงเป็นผู้เห็นชอบถูกต้องตามเป็นจริง,
 ส่วนปุถุชน ซึ่งแปลว่าคนหนา ยังมกเล่ห์หนาแน่นอยู่ จึงยังมีความ
 เห็นบกพร่อง ยังเห็นผิดไม่ถูกต้องตามเป็นจริง.

๒. มิใช่ฐานะที่บุคคลผู้มีความเห็นสมบุรณ์ จะพึงปลงชีวิต
 มารดา จะพึงปลงชีวิตบิดา จะพึงปลงชีวิตพระอรหันต์ จะพึงมี
 จิตประทุษร้ายพระตถาคตเจ้าจนถึงทำให้พระโลหิตให้ห้อ จะพึงทำ
 สงฆ์ให้แตก จะพึงเข้ารีตถือศาสนาอื่น จะพึงเกิดอีกในภพที่ ๘,
 แต่ก็เป็ฐานะอยู่ที่ปุถุชนจะพึงทำอย่างนั้นได้.

๓. มิใช่ฐานะที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทเจ้า ๒ พระองค์ จะ
 พึ่งเกิดขึ้นพร้อมกันไม่ก่อนไม่หลังในโลกธาตุอันเดียวกัน, แต่ก็

เป็นฐานะอยู่ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว พึงเกิดขึ้น
 ในโลกธาตุอันเดียวกัน. ขอนพิจารณาเทียบดูตามพุทธประวัติ พระ
 พุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เมื่อยังเป็นพระโพธิ-
 สัตว์ ได้ทรงเที่ยวแสวงหาพระธรรมในสำนักคณาจารย์เจ้าลัทธิตนๆ
 ก่อน เมื่อไม่พบพระธรรม เพราะยังไม่มีคณาจารย์คนไหนเป็นพระ
 พุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม จึงทรงปฏิบัติแสวงหาด้วยตนเอง จนได้ตรัสรู้
 พระธรรมเป็นพระพุทฺธเจ้า แล้วทรงแสดงพระธรรมสั่งสอน ผู้ฟังที่
 ตรัสรู้ตามก็เป็นพระอนุพุทธ. อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเทียบเหมือนอย่าง
 ในประเทศหนึ่ง มีพระราชาเป็นประมุขของประเทศในคราวหนึ่งเพียง
 หนึ่งเท่านั้น.

๔. มิใช่ฐานะที่พระราชาจักรพรรดิ ๒ พระองค์จะพึงเกิดขึ้นไม่
 ก่อนไม่หลังกันในโลกธาตุอันเดียวกัน, แต่ก็ยังเป็นฐานะอยู่ ที่พระ
 ราชจักรพรรดิพระองค์เดียว จะพึงเกิดขึ้นในโลกธาตุอันเดียวกัน.
 พระราชาจักรพรรดิ คือ พระราชาเอกในโลก หมายความว่า ในโลก
 ทั้งหมด มีพระราชาองค์เดียว ดังที่เรียกว่า เจ้าโลก, เหตุนี้ ถ้ายังมี ๒
 ก็เรียกว่าเจ้าโลกไม่ได้อยู่เอง ต้องมีหนึ่งเท่านั้นจึงจะเรียกว่าเจ้าโลกได้.

๕. มิใช่ฐานะที่สตรี จะพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
 เป็นพระราชาจักรพรรดิ เป็นท้าวสักกเทวราช เป็นมาร เป็นพรหม,
 แต่ก็ยังเป็นฐานะอยู่ที่บุรุษจะพึงเป็นได้. ขอนักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า
 เพราะยังไม่มีตัวอย่าง อีกอย่างหนึ่ง อาจกล่าวเหมือนอย่างว่า มิใช่

ฐานะที่สตรีพึงเป็นสามี เป็นบิดา แต่เป็นฐานะที่บุรุษจะพึงเป็นได้,
ส่วนสตรีพึงเป็นได้ตามฐานะของเพศเป็นต้น เช่นเป็นภรรยา เป็น
มารดา ซึ่งบุรุษก็เป็นไม่ได้.

๖. มิใช่ฐานะที่กายหุจรีต (ความประพฤติกว้างทางกาย) วจี-
หุจรีต (ความประพฤติกว้างทางวาจา) มโนหุจรีต (ความประพฤติกว้างทางใจ) ที่จะพึงให้บังเกิดวิบาก คือ ผลที่น่าใคร่ที่น่าพอใจ และ
บุคคลผู้พร้อมด้วยหุจรีตทั้ง ๓ นั้น จะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์
เพราะหุจรีตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด, แต่ก็เป็นฐานะอยู่ที่กาย-
หุจรีต วจีหุจรีต มโนหุจรีต จะพึงให้บังเกิดวิบากที่ไม่น่าใคร่ไม่น่า
ปรารถนาพอใจ และบุคคลผู้มีความพร้อมเพียงด้วยหุจรีตทั้ง ๓ นั้น
จะพึงเข้าถึงอบาย (ภูมิที่ปราศจากความเจริญ) ทุคติ (คติที่ชั่ว)
วินิบาต (ภูมิที่ตกต่ำลำบาก) นีรยะ (ภูมิที่ไร้ความเจริญสุข มี
แต่ทุกข์หมกไหม้) เพราะหุจรีตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด.

๗. มิใช่ฐานะที่กายสุจรีต (ความประพฤติกว้างทางกาย) วจี-
สุจรีต (ความประพฤติกว้างทางวาจา) มโนสุจรีต (ความประพฤติกว้างทางใจ) จะพึงให้บังเกิดวิบากคือผลที่ไม่น่าปรารถนาไม่น่าใคร่พอ
ใจและบุคคลผู้พร้อมด้วยสุจรีตทั้ง ๓ นั้น จะพึงเข้าถึงอบาย (ภูมิ
ที่ปราศจากความเจริญ) ทุคติ (คติที่ชั่ว) วินิบาต (ภูมิที่ตกต่ำ
ลำบาก) นีรยะ (ภูมิที่ไร้สุข) เพราะสุจรีตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้
ไปเกิด, แต่เป็นฐานะอยู่ที่กายสุจรีต วจีสุจรีต มโนสุจรีต จะพึง

ให้บังเกิดวิบาก คือ ผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ และ
บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยสุจริตทั้ง ๓ นั้น จึงพึงเข้าถึงสุคติ
โลกสวรรค์ เพราะสุจิตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด.

สองข้อหลังรวมความว่า มิใช่ฐานะที่ทำชั่วได้ดี ทำดีได้ชั่ว
แต่เป็นฐานะที่ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ดี, คนมิใช่น้อยเห็นตรงกันข้าม
เพราะเห็นคนบางคนในปัจจุบัน ทำชั่วแต่ก็ได้อายุ บางคนทำดี แต่ก็
ยังไม่ได้ดีหรือต้องประสบผลชั่ว, การที่เป็นเช่นนั้นมิใช่เพราะหลักทศพระ
พุทธเจ้าทรงแสดงไว้ไม่ถูกต้อง คงเป็นไปตามหลักที่ทรงแสดงไว้นั้น
เอง คือทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ดี, เพราะคนทำดี ทำชั่ว ชุบซ้อนกัน
มามากมาย, เมื่อยังได้ชั่วเพราะความชั่วที่ได้ทำไว้แล้วในอดีต ความ
ดีที่ทำไว้ใหม่ก็ยังไม่มีโอกาสให้ผล, เมื่อยังได้ดีเพราะความดีที่ได้ทำ
ไว้แล้วในอดีต ความชั่วที่ทำไว้ใหม่ก็ยังไม่มีโอกาสให้ผล, เหมือน
อย่างคนที่ถูกศาลพิพากษาลงโทษว่ามีความผิดต้องถูกจองจำ ก็ต้องรับ
โทษไปจนกว่าจะสิ้นกำหนด ความดีที่ทำในระหว่างนั้นก็ยังไม่มีโอกาส
ให้ผลเหมือนคนตอนๆ อาจเป็นเหตุเพียงให้ผ่อนโทษได้บางเท่านั้น,
หรือคนที่ยังไม่ถูกศาลพิพากษาว่าเป็นคนผิด ถึงจะทำผิดก็ยังถือว่าเป็น
คนดีตามกฎหมาย เรียกว่าอำนาจความดีเก่ายังคุ้มครองอยู่ ความผิด
ยังไม่มีโอกาสให้ผล, ข้อเปรียบเทียบนี้เป็นเพียงข้อนำให้คิด เพื่อเกิด
ความรู้ให้ถูกต้อง แต่จะรู้อาสาบชงยงชนก็จะต้องพิจารณาให้กว้างขวาง
ออกไปอีกตามคลองธรรม.

พระตถาคตเจ้า ทรงประกอบด้วยฐานาฐานญาณ คือ ทรงหยั่งรู้

ฐานะและอฐานะตามความเป็นจริง ดังเช่นหัวข้อที่ท่านแสดงจำแนก
ไว้ในพระบาลีที่ยกมากล่าวโดยสรุปข้างต้นนั้น จึงทรงปฏิญาณเป็น
หัวหน้า บันลือลีหนาทยังพรหมจักรให้เข้าไปในบริษัททั้งหลาย, คือ
ทรงมีพระกรุณาแสดงพระธรรมสั่งสอน เพื่อให้ไว้ในนิกายประกอบด้วย
ฐานาฐานะโกศล คือ ความฉลาดในฐานะและอฐานะตามภูมิตามชั้น
สมด้วยพระพุทธภาษิต ที่ตรัสแก่พระสารีบุตร ในพระสูตรหนึ่งว่า
“ดูก่อนสารีบุตร พระตถาคตในศาสนานี้ รู้ทั่วถึงฐานะโดยเป็น
ฐานะ และอฐานะโดยเป็นอฐานะ ตามเป็นจริง แม้นเป็น
ตถาคตพละ ของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตทรงอาศัยปฏิญาณ
ฐานะของหัวหน้า บันลือลีหนาท ยังพรหมจักรให้เข้าไป
ในบริษัททั้งหลาย ” ฉะน.

พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนของพระ
พุทธเจ้า ซึ่งแสดงฐานะและอฐานะตามความเป็นจริง เมื่อตั้งใจฟัง
ธรรมด้วยดี ย่อมได้ปัญญาความรู้ธรรมตามที่แสดง และเมื่อน้อม
ธรรมเข้ามาสอบดูที่ตน และที่โลกซึ่งเป็นไปอยู่ ก็จะได้ความรู้ธรรม
คือความจริงโดยประจักษ์, ทำให้เป็นผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะยิ่ง
ขึ้น เป็นเหตุให้เว้นจากการทำการที่ไม่เป็นฐานะ การพูดคำที่ไม่เป็น
ฐานะการ คิดเรื่องที่ไม่เป็นฐานะ ซึ่งจะนำโทษทุกข์มาให้ หรืออย่าง
น้อยก็การทำให้เหนื่อยเปล่า และเป็นเหตุให้ทำแต่การที่เป็นฐานะ
พูดคำที่เป็นฐานะ คิดเรื่องที่เป็นฐานะ ซึ่งจะนำไปให้เกิดสุขประโยชน์
โดยส่วนเดียว // ดังมีอธิบายด้วยประการฉะนี้.

ทศพลญาณ กัณฐิก ๒

วิปาการญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลแห่งกรรม

แสดงวันพฤหัสบดีที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จปรํ สาริปุตฺต ตถาคโต อตีตานาคตปัจจุปปนฺนํ

กมฺมสมาทนํ จานโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันพระกรรมของพระตถาคตเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เพื่อให้เกิดสุขตามยัญญู คือ ความรู้ที่เกิดจากการสดับฟัง อันจักน้อมนำให้เกิดสมาธิปฏิบัติ คือการปฏิบัติชอบตามพระกรรมเพื่อผลคือความสุขความเจริญของทุก ๆ คน.

อันการเว้นจากบาปอกุศลทุจริต ประกอบการบุญการกุศลสุจริต ที่รวมเรียกว่าการปฏิบัติชอบ จำต้องอาศัยความรู้ว่าอะไรเป็นบาป อะไรเป็นบุญ จึงต้องฟังพระกรรม เพื่อให้มีความรู้ดังกล่าวเป็นประการแรก, เมื่อรู้แล้วอาจไม่ปฏิบัติ เพราะไม่มีศรัทธา เหมือนดังที่รู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ดีเป็นอย่างไร ชั่วเป็นอย่างไร ตามที่ทรงแสดงไว้ก็รู้อยู่เต็มใจ แต่ไม่มีศรัทธาเพียงพอ จึงไม่ปฏิบัติตาม, ฉะนั้น จึงต้องปลูกศรัทธาในกรรม และในกรรม-วิปาก (ผลของกรรม) ให้เกิดขึ้นอีกด้วย, เมื่อเกิดศรัทธาขึ้น จึงจัก

เกิดการปฏิบัติ. ในการปลุกศรัทธาดังกล่าวนั้น เบื้องต้นจำต้องปลุก
ศรัทธาขึ้นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง อันเรียกว่า ตถาคต-
โพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า เมื่อมีศรัทธาดังนี้
จริง ก็จักมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ที่สอนเรื่องกรรม และ
กรรมวิบากดังกล่าว เห็นว่าไม่ผิดไม่ลำสมัย เป็นจริงอยู่ตลอดไป,
ในการปลุกศรัทธาในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า^{๒๕} ก็ไม่ต้องไปปลุก
ในที่อื่นที่ไหน แต่ปลุกที่พระธรรม^{๒๕}นั่นเอง ด้วยตั้งใจฟังและคิดพิจารณา
ให้เข้าใจและให้เห็นจริงตามเหตุผล.

ในบัดนี้ จักนำพระธรรมมาแสดงข้อหนึ่ง ซึ่งแสดงพระญาณที่
เป็นกำลังของพระตถาคตเจ้าประการหนึ่ง ตามพระบาลีที่ตรัสแก่พระ
สาริบุตรเถระ แปลความว่า “ดูก่อนสาริบุตร อีกข้อหนึ่ง พระ-
ตถาคต^{๒๕}รู้ทั่วถึงวิบากตามฐานะ ตามเหตุ แห่งกรรมสมาทาน
ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต ทั้งที่เป็นอนาคต ทั้งที่เป็นปัจจุบันตามท^{๒๕}
เป็นจริง, แม่นเป็นตถาคตผลของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคต
อาศัยปัญญาญาณของหัวหน้า บันลือสหนาท ยังพรหมจักร
ให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย” ดังน.

พระญาณ คือความหยั่งรู้^{๒๕}อันเรียกสั้นว่า วิปាកญาณ
ความหยั่งรู้วิบาก (ผล) ของกรรมสมาทาน (การทำกรรม),
กรรมคือการงานทุกอย่างที่บุคคลมีเจตนา คือความตั้งใจทำ ทางกาย
ทางวาจา และแม้ทางใจที่คิดหมายมุ่งหรือลงความเห็น ถ้าเป็นส่วน

ดีเรียกว่ากุศลกรรม ถ้าเป็นส่วนชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม (ถ้าเป็นส่วนกลาง ๆ เรียกว่าอัพยากตกรรม เช่นการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ การบริโภค เป็นต้น ไม่เป็นข้อปฏิบัติ จึงไม่ยกขึ้นแสดงในที่นี้), พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทุก ๆ คนพิจารณาเนือง ๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.”

ตามที่ทรงสอนให้พิจารณาน่าจะมีปัญหาว่า กรรมวิบาก (ผลของกรรม) ผู้ทำพึงได้รับเมื่อไร, เพราะตามที่ปรากฏเห็นกันอยู่ บางคนทำดี แต่ไม่เห็นว่าได้ดี บางคนทำชั่ว แต่ไม่เห็นว่าได้ชั่ว บางทีกลับเห็นว่าได้ผลกลับตรงกันข้าม, ปัญหานี้อาจตอบได้ด้วยพระบาลีในพระญาณนว่า จานโส เหตุโส ตามฐาน ตามเหตุ, คือกรรมวิบากย่อมมีแก่ผู้ทำกรรม ตามฐานะ ตามเหตุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วตามเป็นจริง จึงทรงแสดงเปิดเผยตลอดถึงฐานเหตุดังกล่าว, ดังพระบาลีแสดงอธิบายประมวลความโดยย่อว่า ความที่กรรมจะให้ผลเมื่อไรนั้นเกี่ยวแก่ฐานเหตุ ๔ ประการ คือ คติ อุปธิ กาล และปโยค.

คติ คือที่ไป, ที่ไปที่ดี (สุคติ) เช่น เทวโลก มนุสสโลก เป็น คติสมบัติ, ที่ไปที่ชั่ว (ทุคติ) เช่น อบาย ๔ เป็น คติวิบัติ, เทียบในปัจจุบัน ตกไปอยู่ในที่ดี เป็นคติสมบัติ ตกไปอยู่ในที่ชั่ว เป็นคติวิบัติ.

อุปธิ คืออรรถภาพ, ความได้อรรถภาพสมบูรณ์ งดงาม ทำอะไรได้ตามต้องการ เป็น อุปธิสมบัติ, ความได้อรรถภาพพิการน่าเกลียด ทำอะไรไม่ได้ตามต้องการเป็น อุปธิวิบัติ.

กาล คือกาลสมัย, กาลสมัยที่สมบูรณ์ มีผู้ปกครองดี มีหมู่ชนที่ดี เป็น กาลสมบัติ, กาลสมัยที่ตรงกันข้าม เป็น กาลวิบัติ.

ปโยค คือ การประกอบกระทำในปัจจุบัน, การประกอบถูกชอบ เป็น ปโยคสมบัติ, การประกอบผิด เป็น ปโยควิบัติ.

กรรมสมาทาน (การทำกรรม) ทั้งที่เป็นกรรมชั่ว ทั้งที่เป็นกรรมงาม จะผลัดผลให้แก่ผู้ทำเมื่อไร ย่อมเกี่ยวกับฐานเหตุทั้ง ๔ ดังกล่าว คือ:

กรรมสมาทานที่ชั่วบางอย่าง ถูกคติสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกอุปธิสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกกาลสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกปโยคสมบัติห้ามไว้ จึงยังไม่ให้ผล, ต่อเมื่ออาศัยคติวิบัติบ้าง อุปธิวิบัติบ้าง กาลวิบัติบ้าง ปโยควิบัติบ้าง จึงให้ผล.

ส่วนกรรมสมาทานที่ดีงามบางอย่างถูกคติวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกอุปธิวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกกาลวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกปโยควิบัติห้ามไว้ จึงยังไม่ให้ผล. ต่อเมื่ออาศัย คติสมบัติ บ้าง อุปธิสมบัติ บ้าง กาลสมบัติ บ้าง ปโยคสมบัติ บ้าง จึงให้ผล.

กล่าวสั้นว่า กรรมชั่วที่บุคคลทำไว้ เมื่อยังมีสมบัติทั้ง ๔ เป็นเครื่องห้าม ก็ยังไม่ให้ผล ต่อวิบัติเมื่อใดจึงให้ผลเมื่อนั้น, พระ-

อาจารย์แสดงตัวอย่างเปรียบเทียบว่า เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้หนึ่งรับ
 ราชการ ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองหนึ่ง, แต่บุรุษผู้นั้นมิได้ปฏิบัติ
 หน้าที่โดยชอบ ไปชมชู้ถ่อเอาทรัพย์ต่าง ๆ ของประชาชนในเมืองที่
 ปกครองโดยพลการ แต่ก็ยังไม่มีใครอาจจะฟ้องร้องว่ากล่าว เพราะ
 กลัวอำนาจ, บุรุษผู้นั้นกำเริบยิ่งขึ้น ถึงกับไปผิดในบุคคลที่เป็นใหญ่ยิ่ง
 กว่าตน มีอำนาจยิ่งกว่าตน จึงถูกจับไปเข้าเรือนจำ และมีประกาศให้
 ประชาชนที่ถูกข่มเหงร้องทุกข์กล่าวโทษ, จึงมีเสียงร้องทุกข์กล่าว
 โทษชนตรงรอยตงพ่น บุรุษนั้นถูกลงโทษไปตามความผิด, เรืองนพ
 เห็นความเปรียบเทียบดังนี้ เวลาที่บุรุษนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง
 กำลังรุ่งเรือง ก็เท่ากับเวลาที่ตงอยู่ในสมบัติทั้ง ๔ ยังไม่เป็นโอกาสที่
 อภุศลกรรมจะให้ผล, ต่อเมื่อถูกจับเข้าเรือนจำ เสียงร้องทุกข์กล่าว
 โทษก็เกิดชนตรงรอยตงพ่นเรื่อง เท่ากับถึงวิบัติทั้ง ๔, อภุศลกรรมที่
 ตนทำไว้ได้โอกาสให้ผล.

ส่วนกรรมอันดีงามที่บุคคลทำไว้ เมื่อยังมีวิบัติทั้ง ๔ เป็นเครื่อง
 ห้าม ก็ยังไม่ให้ผล ต่อสิ้นวิบัติทั้ง ๔ อันตรงกันข้าม
 เมื่อใด จึงให้ผลเมื่อนั้น, ดังเช่นกรรมดีที่ทุก ๆ คนทำไว้ แต่ยังไม่
 ให้ผลทันตาเห็นนั้น เพราะต้องรอคติ เหมือนอย่างต้องรอตำแหน่ง,
 ต้องรออุปการะอดตภาพ เหมือนอย่างเจ็บป่วย ต้องรอให้ร่างกายเป็น
 ปกติก่อน, ต้องรอกาลเวลา เหมือนอย่างต้องรออายุของการทำงาน
 หรือต้องให้ถึงยุคถึงสมัย, ต้องรอปัจจัย (การประกอบกระทำ) เหมือน

อย่างต้องรอให้ปฏิบัติงานดีขึ้นก่อน, แต่กรรมดั้น ๆ ต้องให้ผลแน่นอน เมื่อถึงพร้อมด้วยคติเป็นคติสมบัติเป็นต้น.

อันสมบัติหรือวิบัติแห่งคติ อูปธิ กาล และปโยค ก็มีขึ้นเพราะกรรมนั่นเอง ที่บุคคลทำดีหรือไม่ดีในอดีตบ้าง ในปัจจุบันบ้าง สลับซับซ้อนกันมากมาย, ฉะนั้นกรรมที่ทำไว้แล้วในอดีต กำลังทำในปัจจุบัน หรือจักทำในอนาคต จักให้ผลแน่นอนตามกรรม, ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว กำหนดกาลเวลาที่กรรมให้วิบากเป็น ๓ คือในปัจจุบันภพนี้ เหมือนอย่างในวันนี้เอง ๑ ในภพหน้า เหมือนอย่างในวันพรุ่งนี้ ๑ ในภพสืบ ๆ ไป เหมือนอย่างในวันมะรืนนี้เป็นต้นไป ๑, ฉะนั้นจึงเรียกผลของกรรมว่าวิบาก แปลว่าสุกพิเศษ คือสุกงอมถึงขนาด, เหมือนอย่างต้นไม้จะให้ผล ก็ต้องเติบโตถึงขนาด ผลจะได้ที่ก็ต้องแก่ถึงขนาด, ถึงในเรื่องทั่วไปก็เหมือนกัน เรือนหนึ่งสี่จะสอบได้ ก็ต้องแก้ไขาถึงขนาด ทั้งต้องสอบเลื่อนไปตามกำหนดสอบแต่ละชั้น, รวมความว่าทำอะไรจะได้ผลนั้นต้องอาศัยฐานเหตุ ๔ ประการ คือคติ (ที่ไป) อูปธิ (อัตรภาพร่างกาย) กาลเวลาและปโยค (การประกอบทำในปัจจุบัน), แต่กรรมย่อมให้ผลแน่นอนตามพระพุทธานุญาตว่า “กल्याณการี กल्याณ ทำดีได้ดี ปาปการี จ ปาปก ทำชั่วได้ชั่ว.”

ความหยั่งรู้วิบากตามฐาน ตามเหตุ ของกรรมสมาทานตามเป็นจริงนี้ ตถาคตพละ กำลังของพระตถาคตเจ้า ที่พระ

องค์ทรงอาศัยประกาศพระศาสนาอย่างอาจหาญ ไม่สะทกสะท้าน
ว่าจะผิดพลาด ทรงเป็นพระศาสดาเอกในโลก ด้วยประการ-
ฉะนี้.

ผู้พิจารณาพระญาณข้อนี้ด้วยดีโดยเหตุผล ชื่อว่าได้เจริญพระ
พุทธคุณด้วย อบรมปัญญาในพระธรรมด้วย เป็นเหตุเจริญศรัทธา
ในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ตลอดถึงในกรรมและกรรมวิบาก,
เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จักเกิด หิริ (ละอายใจ รังเกียจ สยะแสงต่อบาป
อกุศลทุจริต) โอตตัปปะ (เกรงกลัวต่อบาปอกุศล ทุจริต) เป็น
เหตุให้ทำชั่วยาก แต่ทำดีง่ายโดยลำดับ มีอรรณานิบาย ดังแสดงมา
ด้วยประการฉะนี้.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๓

สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง

แสดง วันจันทร์ ที่ ๔ เมษายน ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จปริ สารีปุตฺต ตถาคโต สพฺพตฺถคามินี ปฏิปทํ ยถาภูตํ
ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาทางไปสู่ภูมิทั้งปวง ตาม
ที่ปรากฏแก่ญาณของพระตถาคตพุทธเจ้า เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่ง
การฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะที่เวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี้.
พระบาลีพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้นั้น แปลความว่า “เอกขอหนึ่งสารบุตร
ตถาคตย่อมรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามเป็นจริง แม้ข้อนั้นเป็นตถาคต-
พละของตถาคต ซึ่งตถาคตอาศัยปฏิญาณฐานะของหัวหน้า
บันลือสัณหาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลายดังนี้.
มีอธิบายว่า อันบุคคลผู้เป็นหัวหน้า ซึ่งเป็นผู้นำทางของคนทั้งหลายนั้น
จำต้องมีความรู้จักทางดำเนินว่า ทางไหนไปสู่ที่ไหน จึงสามารถนำ
ทางได้โดยถูกต้อง, ถ้าไม่รู้จักทางดำเนินและนำไปในทางที่ผิด ก็จะมี
ยังให้คนทั้งหลายพากันเดินไปสู่ทางผิด, ฉะนั้น ความมีปัญญารู้จักทาง
ดำเนินทั้งปวง จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญของบุคคลผู้เป็นหัวหน้า ทั้งใน
ทางคดีโลก ทั้งในทางคดีธรรม. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีปรีชา-

ญาณหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามเป็นจริง ดังพระบาลีที่แปลมาแล้ว
 นั้น จึงทรงแสดงพระองค์เป็นหัวหน้าในฐานะเป็นพระบรมศาสดา ผู้
 ช้างแสดงทางแก่โลก ด้วยอาการที่อาจหาญไม่หวั่นกลัวต่อความผิด
 พลาด แลต่อใคร ๆ, เหมือนอย่างลัทธิราช บันลือสหนาท, ประกาศ
 พระพุทธศาสนาในบริษัททั้งหลาย ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นพรหมจักร คือ
 จักรของพรหม เพราะเมื่อแผ่ไปในที่ใดทิศใด ย่อมยังสันติสุขให้เกิด
 ขึ้นในทณนทศนณ.

ข้อที่ว่า พระตถาคตเจ้า ทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวงนั้น มี
 พระบาลีอธิบายรวมความว่า ทรงทราบทางไปสู่นรก ทรงทราบทาง
 ไปสู่กามนิจิรัจฉาน ทรงทราบทางไปสู่ปัตติวิสัย ทรงทราบทางไป
 สู่มนุษยโลก ทรงทราบทางไปสู่เทวโลก ทรงทราบทางไปสู่พระ-
 นิพพาน. อันมรรคาหรือปฏิบัติที่เรียกรวมว่าทาง หมายถึงกรรมนั้น
 เอง, ทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวง จึงหมายถึงทรงทราบกรรม ที่ยัง
 ผู้ทำให้ไปถึงภูมินั้น ๆ ดังกล่าวแล้ว, เว้นแต่พระนิพพาน ซึ่งต้อง
 ดำเนินไปในทางที่ไปถึงความดับกรรม.

สัตว์โลกทุกหมู่เหล่าที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ย่อมมีรูปกายที่ถลกกำเนิด
 เกิดจากมารดาบิดา, ที่ปรากฏเห็นกันอยู่ด้วยสายตา กคมมนุษย์ และ
 สัตว์ดิรัจฉานต่างชนิด, บางชนิดก็เล็กจนมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า
 เพราะตาธรรมดาของคนเรานั้น ย่อมเห็นได้แต่ในรูปที่เป็นวิสัย
 เท่านั้น รูปที่พ้นวิสัยจะเห็นก็เห็นไม่ได้, แม้ประสาทอนมมูเป็นตน.

ก็เช่นเดียวกัน เสียงที่ละเอียดยกเว้นวิสัยก็ไม่ได้ยิน, ฉะนั้นทุก ๆ คน
จึงไม่อาจปฏิเสธว่า อันสิ่งที่ไม่ได้เห็นไม่ได้ยิน เป็นสิ่งที่ไม่มี,
พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระญาณหยั่งรูเห็นภูมิทั้งปวง แม้นอกไปจาก
มนุษย์และดิรัจฉานนั้น มีภูมินรกเป็นต้น.

คำว่า “นรก” เป็นคำแปลของศัพท์ว่า นิริยะ ซึ่งแปลว่า
ภูมิคือภพที่ไร้ความสำราญ ไร้ความยินดี หรือไร้ความเจริญ ไร้
ความสุข, ถ้าฟังคำว่านรกแปลว่าเหวเท่านั้น แต่ใช้เป็นคำแปลนิริยะ
ที่เข้าใจกันดี, กล่าวโดยเนื้อความก็คือ ภูมิภพที่ไม่มีสิ่งอันเป็นที่น่า
รักใคร่ปรารถนาพอใจเสียเลยทีเดียว ถ้าเป็นรูปก็เป็นรูปที่พึงเกลียด
พึงชัง ถ้าเป็นเสียงก็เป็นเสียงที่พึงกลัว ถ้าเป็นกลิ่นก็เป็นกลิ่นที่พึง
รังเกียจ ถ้าเป็นรสก็เป็นรสที่เป็นพิษแรงร้าย ถ้าเป็นสิ่งที่กายถูกต้อง
ก็เป็นสิ่งที่ทำให้เจ็บปวดร้าวร้าว รวมความว่า ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่พึง
ยินดีพอใจ ไม่เป็นสิ่งที่สำราญตา หู เป็นต้น ทั้งสิ้นเป็นสิ่งที่ให้เกิด
ความทุกข์แต่ส่วนเดียว.

คำว่า “ดิรัจฉาน” แปลว่า สัตว์ที่ไปทางขวาง กล่าวโดย
รูปกายก็มร่างกายทอดไปทางเบี่ยงขวาง ไม่ตั้งตรงขึ้นไปเหมือนมนุษย์
สัตว์ดิรัจฉาน ก็อยู่ร่วมโลกกับมนุษย์มีชนิดต่าง ๆ ดังที่ปรากฏเห็น
กันอยู่ แต่เดิมเคยเป็นอยู่อย่างไร ก็คงเป็นอยู่อย่างนั้นเรื่อยไป ไม่
สามารถจะสร้างความเจริญอะไรให้ยิ่งกว่าหม้อยู่โดยชาติกำเนิด, สัตว์
บางจำพวกก็พนก้านเกิดฉลาดอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถจะเข้าถึงภูมิธรรม

ที่ประเสริฐได้ เช่นเดียวกับร่างกายที่ทอดขวางไม่ตั้งสูงชันเหมือน
อย่างมนุษย์.

คำว่า "ปิตติวิสัย" แปลว่า วิสัยคือภูมิภพของเปรต, คือ
สัตว์จำพวกหนึ่ง ซึ่งละโลกไปเกิดเป็นอิตถภาพชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่สม
ประกอบ ต้องเป็นทุกข์ เดือดร้อน เพราะถูกความอยากของตนเอง
แผดเผาบ้าง ต้องหิวกระหายอยู่เสมอบ้าง ต้องอาศัยสิ่งที่ผู้อื่นให้
เป็นอยู่บ้าง.

คำว่า "มนุษย์" แปลอย่างหนึ่งว่า ผู้ที่มีใจสูง หมายความว่า
ว่ามีภูมิจิตใจและปัญญาสูง สามารถศึกษาอบรมสร้างความสำเร็จให้
เกิดขึ้น สามารถรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์
สามารถเข้าถึงภูมิธรรมอันประเสริฐได้.

เทวโลก แปลว่า โลกของเทพหรือโลกทิพย์ หมายถึงภูมิภพ
ของผู้ที่เกิดพร้อมด้วยสิ่งที่พึงปรารถนาพอใจ เป็นที่สำราญกาย
สำราญใจทุกสิ่งทุกประการ ตรงกันข้ามกับ นรก, คือ รูปที่ประสบตา
กลิ่นรสทั้งปวง เสียดที่ประสบทุกกลิ่นไฟเพราะ กลิ่นที่ประสบจุมูกกลิ่น
แต่ดี รสที่ประสบลิ้นกลิ่นไอชะ สิ่งที่ถูกต้องกายกลิ่นเป็นสุขสัมผัส
ทั้งหมดล้วนเป็นของทิพย์.

ภูมิภพเหล่านี้ ท่านแสดงสูงชันไปโดยลำดับ กำหนดด้วยทุกข์
สุขเป็นเหตุ ภูมิภพที่เป็นทุกข์ที่สุดคือนรก, กำเนิดดิริจฉานและ
ปิตติวิสัย เป็นภูมิภพที่เป็นทุกข์โดยมาก แต่ค้อยยังชวกว่านรก,

มนุษย์โลกเป็นภูมิภพชั้นกลาง มีสุขบ้างทุกข์บ้าง แต่ก็อาจทำความ
 สุขอย่างยิ่งได้, ส่วนเทวโลกเป็นภูมิภพที่มีสุขทางโลกที่สุด ตรงกัน
 ข้ามกับนรก, แต่ทางพระพุทธศาสนาพระบรมศาสดาไม่ได้ทรงแสดง
 เพียงเทวโลกเท่านั้น เพราะแม้เทวโลกก็เป็นภพที่ไม่เที่ยงถาวร,
 เพราะเป็นภูมิภพอะไรก็ตาม เมื่อมีเกิดก็ต้องมีดับ ฉะนั้นเมื่อเกิดใน
 เทวโลกด้วยกรรมอันใด เมื่อสิ้นกรรมนั้นแล้วก็ต้องจุติไปเกิดในท่อน
 ตามกรรม, จึงต้องเวียนเกิดเวียนตายจนกว่าจะสิ้นกรรม แต่เมื่อมี
 กิเลสก็ต้องทำกรรม และต้องรับวิบากคือผลของกรรมซึ่งเป็นทุกข์
 ให้เกิดกิเลสขึ้นอีก วนเวียนไปเป็นสังสารวัฏ, ฉะนั้นจะเกิดในภูมิภพ
 ใด ๆ เป็นทุกข์ที่สุดคือนรก เป็นสุขที่สุดคือเทวโลกหรือสวรรค์ ก็ขอ
 ว่าเกี่ยวอยู่ในโลก เกี่ยวอยู่ในทุกข์คือความเกิดดับดังกล่าว, ยังไม่
 บรรลุถึงที่สุดโลก หรือที่สุดทุกข์ซึ่งเป็นโลกุตระอยู่เหนือโลกจนกว่าจะ
 สิ้นกิเลส, ภูมิธรรมของผู้สิ้นกิเลสนั้นแหละ เรียกว่านิพพาน แปล
 ตามศัพท์ว่า ธรรมะที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด ธรรมะที่ออกจาก
 กิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด หรือธรรมะที่ไม่มีกิเลสเหมือนลูกศรเป็น
 เครื่องเลียบแทง, มีพระพุทธภาษิตอธิบายอย่างเข้าใจง่าย แปลความ
 ว่า “ธรรมะเป็นทิสัน รากะ โทสะ โมหะ ชื่อว่า นิพพาน” ตาม
 พระพุทธภาษิตนี้ จึงอาจเข้าใจได้ว่า สิ้นกิเลสเมื่อไร ก็บรรลุนิพพาน
 เมื่อนั้น รู้จักพระนิพพานเมื่อนั้น เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสก็แสดงกันไป
 ต่าง ๆ ตามตักกะ (ความตรกนกาคาคะเนเอา), เหมือนอย่างไม่เคย

ไปในที่ใดก็แสดงถึงที่นั้นได้แต่โดยแบบ, ถ้าทั้งแบบก็โดยเดา, ท่าน
แสดงว่า พระนิพพานเป็นภูมิอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่ภพหรือโลก เป็น
ภูมิธรรม, พระบรมศาสดาทรงทราบปฏิบัติทางดำเนินไปสู่ภูมิ
เหล่านี้ แลทรงแสดงสั่งสอนไว้โดยปริยายเป็นอันมาก ดังจะเก็บ
ประมวลความมากกล่าวโดยย่อคือ :-

นिरยะ กำเนิดดิรัจฉาน และปิตติวิสัย ทั้งสามนี้เป็นภูมิภพที่
เรียกว่าอบายภูมิ, ปฏิปทาที่ให้ไปสู่อบายภูมิเหล่านี้ คือกรรมที่เป็น
บาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ซึ่งเป็นอกุศลียกิจ คือกิจที่ไม่ควรทำ,
เป็นต้นว่า ผู้ที่โลภจัด โกรธจัด หลงจัด จึงฆ่าเขาบ้าง ลักของเขา
บ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง พูดยุติหลอกลวงเขาบ้าง ดมนาเมา
ประมาทไปบ้าง แลชักชวนคนอื่นให้ประกอบกรรมเหล่านั้นด้วย, กรรม
ของผู้นั้น เป็นปฏิบัติไปสู่อบายภูมิอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามควรแก่
การประกอบ, เพราะในการประกอบกรรมนั้น บุคคลมีจิตเจตสิกไม่
เสมอกันเหมือนกัน : บางคนเกิดขึ้นทะนุอย่างแรงกล้าเอง บางคนทำ
เพราะถูกชักชวนบีบบังคับ บางคนมีฉันทะเหมือนกัน ชอบใจอยู่
เหมือนกัน แต่ไม่รุนแรง และไม่มีใครห้ามจึงพลอยทำกับเขาด้วย
ดังนั้น เป็นต้น เมื่อการประกอบต่าง ๆ กันเช่นนั้น แม้จะร่วมประกอบ
ในวัตถุเดียวกัน ก็เป็นปฏิบัติให้ไปสู่ภูมิต่าง ๆ กันได้.

ส่วนกรรมที่เป็นบุญ เป็นกุศลสุจริต เป็นปฏิบัติให้ไปสู่ภูมิ
หรือภพที่เป็นสุคติ คือมนุษยโลก และเทวโลก, เป็นต้นว่า บุคคล

ที่ไม่โลภจัด ไม่โกรธจัด ไม่หลงจัด มีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา
บำเพ็ญทานรักษาศีล อบรมจิตใจและปัญญาอันเรียกว่า ภาวนา ตาม
ภูมิตามชั้น และชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติเช่นนั้นด้วย, กรรมของผู้
เป็นปฏิปทาให้ไปเป็นมนุษย์หรือเป็นเทพตามควรแก่การประกอบโดย
นัยที่กล่าวแล้วข้างต้น.

อนึ่ง ผู้ที่ประกอบทุกุศลกรรม หรือประกอบสุจริตกรรมมาแล้ว
เมื่อมาเป็นมนุษย์ก็ยิ่งเป็นต่างกัน ๆ กัน ดังที่ตรัสแสดงไว้ในพระ-
สูตรหนึ่งว่า :

มีอายุน้อยเพราะปาณาติบาต มีอายุยืนเพราะเว้นจาก
ปาณาติบาต อนุเคราะห์แก่อกุลสัตว์.

มีโรคมามากเพราะเบียดเบียนสัตว์ มีโรคน้อยเพราะไม่
เบียดเบียนสัตว์.

มีผิวพรรณคล้ำหมองเพราะมักโกรธ มีผิวพรรณผ่องใส
เพราะไม่มักโกรธ.

มีศักดิ์น้อยเพราะใจริษยา มีศักดิ์ใหญ่เพราะใจไม่ริษยา.

มีโภคะน้อยเพราะไม่ให้ปัน มีโภคะมากเพราะให้ปัน.

เกิดในสกุลต่ำเพราะกระด้างคุ่มนั้ผู้อื่น เกิดในสกุลสูง
เพราะไม่กระด้างคุ่มนั้ผู้อื่น เคารพนับถือผู้ที่ควรเคารพนับถือเป็นเหตุ.

ทรามปัญญา เพราะไม่เข้าไปไต่ถามผู้รู้ มีปัญญามาก
เพราะเข้าไปไต่ถามผู้รู้.

ส่วนปฏิบัติ ให้ถึงพระนิพพานนั้น ได้แก่มัชฌิมาปฏิปทา
คือหนทางกลาง ไม่ข้องแวะด้วยความสุขทางโลก คือสุขในมนุษย์
ในสวรรค์เป็นต้น ไม่ข้องแวะด้วยทุกข์ในโลก แม้ด้วยการทรมาน
ตนเองให้เป็นทุกข์, ได้แก่ทางมืองค์แปด คือ เห็นชอบ ๑ ดำริชอบ
๑ เจริญชอบ ๑ การงานชอบ ๑ อาชีพชอบ ๑ พยายามชอบ ๑
ระลึกชอบ ๑ ตั้งใจชอบ ๑, มรรคมืองค์ ๘ นี้ เป็นเอกมรรค คือ
หนทางอันเดียว มีใช้ ๘ ทาง แต่มืองค์หรืออาการเป็น ๘ เท่านั้น
เป็นไปเพื่อ ดับกิเลส ดับกรรม ดับวิบาก จึงเป็นปฏิบัติให้ถึง
พระนิพพาน.

อนึ่ง ภูมิภพเหล่านี้ ท่านแสดงอีกนัยหนึ่งว่ามีอยู่ในหมู่มนุษย์
นทงนน คือ:

ผู้ทรนถนอนอยู่เสมอเพราะ โลภ โกรธ หลง ประกอบกรรม
บาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ต้องเป็นทุกข์ระวนกระวาย เพราะถูกไฟ
กิเลสไฟบาปทุจริตแผดเผา, เมื่อยังเป็นไฟเย็นเผาอยู่ภายใน บางที่
ก็ดูเหมือนเป็นสุขเพราะสมบูรณด้วยสิ่งต่าง ๆ แต่ความจริงถูกเผาอยู่
แล้ว, ครั้นไฟนั้นปรากฏผลเป็นไฟร้อนก็เป็นที่ทุกข์วิบัติอย่างทเห็น ๆ
เรียกว่ามनुสสนเณรียโก แปลว่า คนนรก.

ผู้ที่ไม่มีละอาย คิดจะทำจะพูดอะไร ก็ทำและพูดสุดแต่ใจไม่ใช่
ความคิดว่าน่าอับอาย เพราะเป็นการที่ไม่เหมาะสมไม่ควร เรียกว่า
มनुสสตรัจฉานโน แปลว่า คนตรัจฉาน.

ผู้ที่อยากได้อายุเสมอเพราะโลกค้นหา หิวกระหายในสิ่งต่าง ๆ
อยู่อย่างไม่รู้ลืม ไม่รู้พอ และมุ่งที่จะอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่เท่านั้น เรียก
ว่ามนุสสเปโต แปลว่า คนเปรต.

ผู้ที่รู้จักการควรการไม่ควร รู้จักละอายใจ ในเมื่อจะทำการที่
ไม่ควร รู้จักยับยั้ง เลือกรับแต่การที่ควร ศึกษาสำเหนียกปรับปรุงตน
ให้วิเศษ ให้มีศีลธรรมตามฐานะ เรียกว่า มนุสสมนุสโส แปล
ว่า คนมนุษย์.

ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยหิริ (ละอายรังเกียจความชั่ว) โอตตัปปะ
(เกรงความชั่ว) มีความประพฤติสะอาด มีความสงบ เรียกว่า
มนุสสเทโว แปลว่า คนเทวดา.

ผู้ที่ปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ จนบรรลุพระนิพพาน ควรเรียก
ว่ามนุสสวิสุทธโธ แปลว่า คนผู้บริสุทธิ์แล้ว.

พระบรมศาสดาทรงมีพระปรีชาญาณหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้ง
ปวงทั้งแสดงมา และทรงชี้ทางเหล่านั้นสั่งสอน เพื่อให้เวไนย-
นิกรละทางไปสู่ภูมิที่ชั่วดำเนินไปในทางสู่ภูมิที่ดี ตั้งแต่โลกียภูมิ
ตลอดถึงโลกุตตรภูมิ ด้วยประการฉะนี้.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๔

นानาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธาตุต่าง ๆ

แสดง วันเสาร์ที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จปรี สาริปุตฺต ตถาคโต อนนฺกธาตุนานาธาตุโลกิ
ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันพึงธรรมในพระพุทธศาสนา ผู้ปรารถนาธรรม จึง
ตั้งใจพึงธรรมเพื่อเพิ่มพูนปัญญาและสั่งมาปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา,
โดยปริยายคือทางหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นโลกวิทู ผู้รู้โลก
จึงทรงแสดงโลกเพื่อให้ผู้ฟังพิจารณาดูให้รู้จักโลกตามเป็นจริง ดังพระ
พุทธภาษิตที่ตกเตือนให้ดูโลก แปลความว่า “ท่านทั้งหลายจงมาดู
โลกนี้ อันตระการดูจรรจาที่พวกคนเขลาจมอยู่ แต่ผู้รู้หาข้อง
อยู่ไม่”. อนึ่ง ได้ทรงเป็นผู้รู้ทั่วถึงโลก แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ดัง
พระบาลีที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น แปลความว่า “อีกข้อหนึ่ง สาริปุต
ตถาคตรู้ทั่วถึงโลก ซึ่งมีธาตุเป็นอนันตมีธาตุต่าง ๆ ตามเป็นจริง
แม้ขอน เป็นตถาคตผลของตถาคต ซึ่งตถาคตอาศัยปัญญา
ฐานะของหัวหน้า บันลือสหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปใน
บริษัททั้งหลาย.”

พระบาลี^๕ แสดงญาณ (ความหยั่งรู้^๖) ของพระตถาคตเจ้า
 ๒ ข้อหนึ่ง คือหยั่งรู้^๗โลก แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ โดยอเนกประการ,
 ในเบื้องต้นควรทำความเข้าใจก่อนว่า โลกคืออะไร แยกออกเป็นธาตุ
 ต่าง ๆ ได้อย่างไร.

คำว่า โลก แปลว่า สิ่งที่สลายไป ดังวิเคราะห์ศัพท์ว่า ลุขขัตติ
 โลก แปลว่า “สิ่ง^๘ที่สลายไปชื่อว่าโลก”. ดังจะพึงเห็นได้ว่า สิ่ง
 ต่าง ๆ ที่เรียกว่าโลกนั้น ไม่มีคงทนถาวรตลอดไป ต้องสลายไปใน
 ที่สุดทุกอย่าง, เพราะโลกเป็นสังขารอย่างหนึ่ง ๆ คือเป็นสังขสมปฐ
 ๒ แต่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงตกอยู่ในลักษณะ ๓ อย่าง ได้แก่มีความ
 เกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปในท่ามกลาง
 มีความสลายไปในที่สุด.

ในที่บางแห่งแบ่งโลกออกเป็น ๓ คือ โอกาสโลก สังขารโลก
สัตว์โลก. โอกาสโลก ได้แก่พื้นพิภพอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้, สังขาร-
 โลก ได้แก่สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดอาศัยอยู่ในโอกาสโลก เป็นส่วนเล็กที่แยก
 ออกจากโอกาสโลก ในที่สุดก็สลายไปรวมอยู่ที่โอกาสโลกตามเดิม,
 สังขารโลกเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ใจครองก็มี ได้แก่ร่างกายของมนุษย์และ
 สัตว์ดิรัจฉานต่างชนิด ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในโลก เป็นสิ่งที่ไม่มีใจครอง
 ๔ ก็มี เช่น ต้นไม้ภูเขา และวัตถุต่าง ๆ, สัตว์โลก ได้แก่ ภาวะเป็น
 ๖ ของผู้ติดอยู่ในโลก ใครผู้ใด มีความซ่องติด ผู้นั้นก็เป็นสัตว์โลก
 แต่ละคน, สัตว์โลกนี้เป็นผู้ยึดครองสังขารโลกตลอดถึงโอกาสโลกด้วย

ด้วยอำนาจต้นหาอุปาทาน, ทุก ๆ คนสัมพันธ์อยู่กับโลกดังกล่าว คือ
 ความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เป็นสัตว์โลก, ร่างกายของตน
 เป็นสังขารโลก, แผ่นดินที่อยู่อาศัยเป็นโอกาสโลก, โลกทั้งหมดเหล่านี้
 สรุปรเรียกว่าเป็นสังขาร เพราะเป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่งขึ้นทั้งสิ้น โอกาส
 โลกเป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่งที่ใหญ่โต เป็นที่รวมของสิ่งทั้งปวง เรียกว่า
 เป็นโลกใหญ่, สังขารโลกเป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่งแต่ละสิ่ง นับว่าเป็นโลก
 เล็กแบ่งออกมาจากโอกาสโลก, สัตว์โลกก็เป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่งเหมือน
 กัน เพราะประกอบด้วยกิเลสเป็นเครื่องยึดติดกับสิ่งที่ยึดติดผสมกัน
 เหมือนอย่างมอหกกากบสิ่งท้าวไว้.

พระตถาคตพุทธเจ้าทรงทราบโลกทั้งปวง แยกออกเป็นธาตุเป็น
 อเนกต่าง ๆ กัน ตามความจริง. คำว่า ธาตุ แปลว่า สภาพที่ทรง
 หรือดำรงอยู่ คล้ายกับคำว่า ธรรม, หมายถึงเครื่องผสมปรุงแต่ง
 หรือเครื่องประกอบต่าง ๆ ของโลก, ถ้าจะเทียบโลกกับรถ ธาตุในที่นี้
 ก็เทียบกับเครื่องประกอบต่าง ๆ ของรถ, โดยปกติ สามัญชนย่อม
 มองดูโลก ในฐานะเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่างมองดูรถในฐานะเป็น
 ตัวรถ แลยึดถือโลกตามสมมติต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นตามลักษณะอาการ
 เป็นต้น, ดังพระพุทธภาษิตที่แปลความว่า “เหมือนอย่างว่า เพราะ
 ประกอบส่วนต่าง ๆ เข้า เลี่ยงว่ารถก็มี ฉันทิ เมื่อขันธทั้งหลาย
 มีอยู่สมมติว่าสัตว์ก็มีฉันทิ” รวมความว่าดูและยึดถือโลกในฐานะ
 เป็นตัวเป็นตน ตลอดถึงเป็นเราเป็นเขา เป็นของเราเป็นของเขาสืบ

เนื่องกันไป, ส่วนพระตถาคตพุทธเจ้า ทรงดูโลกแยกออกเป็นธาตุ
เป็นอเนกนานัปการ จึงไม่ทรงเห็นเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่างนาย
ช่างมองดูรถหรือเรือน แยกออกเป็นเครื่องประกอบต่าง ๆ ได้โดย
ถนัดชัดเจน, แลไม่ทรงยึดถือเป็นตัวเป็นตน ทรงเห็นเป็นสักแต่ว่า
ธาตุเป็นสักแต่ว่าสมมติ.

การแยกโลกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนามุ่ง
ให้เกิดปัญญาเป็นเครื่องหลุดพ้น โดยตรงจึงแสดงการแยกสังขาร-
โลก คือกายนี้เอง ออกเป็นชั้นต่าง ๆ กัน เป็นอายตนะต่าง ๆ กัน
เป็นธาตุต่าง ๆ กัน ในบาลีบทตั้ง ยกธาตุขึ้นแสดงอย่างเดียว แต่
ในบทไขแสดงไว้มิใช่ ๓ คือแยกออกเป็น จันท์ ๑ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑.

แยกออกเป็นจันท์ คือ แยกออกเป็นจันท์ ๕ ได้แก่ในรูป-
กายและนามกายของทุก ๆ คนนี้ ส่วนที่เป็นรูปแยกไว้มิใช่หนึ่ง เป็น
รูปจันท์, ส่วนที่รู้ส่ายส่ายทุกขและเบ็นกลาง ๆ แยกออกไว้มิใช่หนึ่ง
เป็น เวทนาจันท์, ส่วนที่รู้กำหนดจดจำ แยกออกไว้มิใช่หนึ่ง เป็น
สัญญาจันท์, ส่วนที่คิดปรุงแต่งต่าง ๆ แยกออกไว้มิใช่หนึ่ง เป็น
สังขารจันท์, ส่วนที่รู้สึกเห็นรู้สึกได้ยิน ได้กลิ่นได้รส ได้ถูกต้อง
สิ่งที่ถูกต้องและได้รู้เรื่อง แยกออกไว้มิใช่หนึ่ง เรียกวิญญาณจันท์.

แยกออกเป็นอายตนะ คือ แยกออกเป็น ตากับรูป หูกับ
เสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับสิ่งที่กายถูกต้อง และใจกับ
เรื่องที่ใจคิด แยกออกไป ๖ คู่ แต่ละคู่ก็แยกออกไปเป็นสิ่ง ๆ

แยกออกเป็นธาตุ ๑๘ นั้น คือ आयตนะ ๑๒ นั้นนั่นแหละ
 เต็มวิญญานที่เกิดทางอายตนะเหล่านั้นเข้าอีก ๖: ตา รูป รู้สึกเห็น
 รูป รวมเป็น ๓, หู เสียง รู้สึกได้ยินเสียง รวมเป็น ๓, จมูก
 กลิ่น รู้สึกกลิ่น รวมเป็น ๓, ลิ้น รส รู้สึกรส รวมเป็น ๓, กาย
 สิ่งที่กายถูกต้อง รู้การถูกต้อง รวมเป็น ๓, ใจ เรื่องที่ใจคิด รู้สึก
 ถึงเรื่องที่ใจคิด รวมเป็น ๓, ทั้งหมดจึงเป็น ๑๘ เรียกว่า ธาตุ ๑๘
 หมายถึงภาวะ ๑๘ อย่างที่ประกอบกัน. คำว่าธาตุตามที่ใช้ในที่
 นี้มีความหมายเพียงว่า ส่วนประกอบอย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งแยกออก
 จากส่วนรวมเท่านั้น, แลเมื่อรวมกันเข้าแล้ว ส่วนประกอบ
 เหล่านั้นไม่ละลายตัวรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ยังทรงตัวอยู่
 เป็นอย่าง ๆ ทำให้สามารถพิจารณาแยกออกได้, ฉะนั้น น่าจะ
 เป็นเพราะเหตุนี้จึงเรียกว่าธาตุ เพราะพิจารณาแยกออกได้เป็นสิ่ง ๆ
 จริง ๆ, แต่ถ้านั้นไม่มีลักษณะเป็นธาตุ คือทรงตัวหรือยืนตัว
 ต้องละลายตัวรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมดเหมือนอย่างน้ำกับน้ำ
 ก็คงไม่สามารถแยกออกได้เหมือนเทน้าหนึ่งแก้วลงในตุ่มน้ำ แล้วจะ
 แยกน้ำแก้วนั้นออกอีกไม่ได้.

การแยกออกเป็นขั้น อายตนะ และธาตุ ดังกล่าว ฟังดูไม่
 ยากโดยปริยัติ (หรือโดยหลักทฤษฎี) แต่โดยทางปฏิบัติใคร ๆ
 ย่อมเห็นรวม ๆ กันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นตัวเป็นตน ไม่เห็นแยก
 ออกเป็นส่วน ๆ, จึงว่าวนวายอยู่ด้วยยินดียินร้ายในโลก, ต่อเมื่อ

พิจารณาแยกจนเห็นเป็นกอง ๆ เป็นส่วน ๆ ได้จริง จึงจะเรียกว่า
ได้ วิปัสสนาภูมิ คือพื้นฐานของวิปัสสนา, ทำให้เห็นว่าความจริงไม่
เป็นกลุ่มเป็นก้อน ไม่เป็นตัวไม่เป็นตน ดังนั้นเรียกว่าเห็น อนัตตา
ฉะนั้นการจะเห็นอนัตตา จึงต้องเห็นวิปัสสนาภูมิ คือ เห็นแยกเป็น
กอง ๆ ส่วน ๆ ดังกล่าวก่อน เหมือนจะดูนาฬิกาให้รู้เวลา ก็ต้องดู
ให้เห็นรายละเอียดต่าง ๆ ที่หน้าปัทม์เช่นตัวเลขและเข็มนาฬิกา ก่อน,
การเห็นนั้นต้องเห็นตามเป็นจริง มิใช่เห็นตามปริยัติ หรือตามสัญญา
ดังที่เรียกว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ แปลว่า ความรู้เห็นตามเป็น
จริง.

พระอาจารย์แสดงว่า พระตถาคตพุทธเจ้าทรงทราบสังขาร-
โลก ทั้งที่มีใจครอง ทั้งที่ไม่มีใจครอง แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ
ได้โดยสิ้นเชิง ยกตัวอย่าง อนุปาทินนกะ สิ่งที่ไม่มีใจครอง เช่น
ต้นไม้ข้าวดำ ใบไม้มีสีกลิ่นฐานต่าง ๆ ดอกไม้มีสีและกลิ่นต่าง ๆ
ผลไม้มีรสต่าง ๆ เพราะมีธาตุซ้อน ๆ เป็นต้น.

ในพระสูตรหนึ่งแสดงย่อธาตุลงเป็นสอง คือ สังขตธาตุ และ
อสังขตธาตุ: ธาตุที่ถูกผสมปรุงแต่ง เรียกว่าสังขตธาตุ, ธาตุที่
ไม่ถูกผสมปรุงแต่ง เรียกว่า อสังขตธาตุ เป็นธาตุแท้, ธาตุดังกล่าว
มาข้างต้นทั้งหมดเป็นสังขตธาตุ, แม้ธาตุที่ค้นพบกันในโอกาสโลก ที่
เข้าใจกันว่าเป็นธาตุแท้ตามสมัย มาบัดนี้ก็ปรากฏว่าเป็นเพียงสังขตธาตุ
เพราะยังแยกออกไปได้, การแยกให้รู้จักตัวธาตุเป็นอุปกรณ์สำคัญใน

ทางคติโลก, แม้ในทางพระพุทธศาสนา การแยกให้รู้ตัวธาตุใน
 สังขารโลก คือ รูปกายนามกายของตน ก็เป็นอุปการสำคัญใน
 การปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น. // พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมี
 พระญาณปรีชาในเรื่องนี้ โดยครบถ้วนบริบูรณ์ จึงเป็นพระกำลัง
 ประการหนึ่ง ในการประกาศประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่น
 วัฒนา สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๕

นानาธิมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอริมุตติคือ
อริยาสัยต่าง ๆ กัน

แสดง วันพฤหัสบดี ที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จปรี สาริปุตฺต ตถาคต สุตฺตานํ นานาธิมุตติกํ
ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระกรรมเทศนา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่ง
การฟังธรรมตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรม อันเวียนมา
ถึงเข้า โดยลำดับ.

ประโยชน์แห่งการฟังธรรมโดยตรงคือปัญญา ความรู้ธรรม นำ
ให้เกิดสมาธิปฏิบัติชอบสืบต่อไป, นอกจากนี้ การฟังธรรมเป็นส่วนา
คือการสรองเสพออย่างหนึ่ง ควรเรียกได้ว่า ธรรมเสวนา, เมื่อมีบ่อย ๆ
ก็เป็นเครื่องสร้างนิสสัย อุปนิสสัย และอริยาสัยในทางดี และใน
พระพุทธศาสนาที่แสดงทางที่ต่าง ๆ เป็นการนำตนให้เข้าพวกคนดี
ตามคลองธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, เพราะคนในโลกนี้แบ่ง
กันเป็นพวก ๆ ตามอริยาสัยต่าง ๆ กัน, พระบรมศาสดาทรง
ทราบความชอบนี้ โดยประจักษ์ชัด ดังพระบาลีที่แสดงไว้ซึ่งยกขึ้นเป็น

บทอุทเทศ ณ เบื้องต้น แปลความว่า “ดูก่อนสาริบุตร อีกข้อหนึ่ง
พระตถาคตย่อมรู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศัย์ต่าง ๆ กัน แม้
ข้อนี้ เป็นตถาคตผลของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคต อาศัย
ปณฺธิญาณฐานะของหัวหน้า บัณฑิตสหนาค ยังพรหมจักรให้เป็น
ไปในบริษัททั้งหลาย ” ดังนี้.

พระญาณของพระตถาคตเจ้าในข้อนี้ มีอธิบายในวิงค์คปกรณ
ว่า พระตถาคตทรงทราบว่า สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศัย์เร็วก็มี มีอริยาศัย์
ดึกก็มี, ผู้ที่มีอริยาศัย์เร็ว ย่อมเสวนาคบหาผู้ที่มีอริยาศัย์เร็วด้วยกัน,
ผู้ที่มีอริยาศัย์ดึก ย่อมเสวนาคบหาผู้ที่มีอริยาศัย์ดึกด้วยกัน, ในอดีตกาล
ได้มีมาแล้วเหมือนอย่างนี้ ในอนาคตกาลก็จักมีเหมือนอย่างนี้. จบ
ใจความอธิบายในวิงค์คปกรณเพียงเท่านั้น. ต่อจากนี้ จักแสดงอรรถา-
ธิบายสืบไป:

แท้จริง ในโลกนี้ สัตว์ทั้งหลายมีอริยาศัย์เร็วและดึกต่าง ๆ กัน
แม้ในคนเดียวก็มักมีอริยาศัย์หลายอย่าง เร็วบ้าง ดึกบ้าง, ในเบื้องต้น
จึงควรทำความเข้าใจความหมายของคำว่า อริยาศัย์ กับคำที่ใกล้เคียง
กัน มีนิสสัย อุปนิสสัย เป็นต้นก่อน.

คำว่า อริยาศัย์ แปลจากคำว่า อธิมุตติ คือ อธิมุตติในพระ
ญาณ นี้นหมายถึงอริยาศัย์, ตามศัพท์ อริยาศัย์ คือภาวะที่อาศัยอยู่กับ
จิตใจ ดึงจิตใจให้เกิดความมุ่ง หรือโน้มจิตใจไปให้เกิดเจตนา-
กรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง, เช่น ถ้ามีอริยาศัย์ประกอบด้วยโทษะพยายาม

ย่อมตั้งจิตใจให้เกิดความมุ่ง หรือย่อมจิตใจไปให้เกิดเจตนากรรมคือ
 มุ่งก่อทุกข์โทษให้แก่ผู้อื่น, ถ้ามีอริยาศย์ประกอบด้วยเมตตากรุณา
 ย่อมตั้งจิตใจให้มุ่งก่อเกอสุขประโยชน์แก่ผู้อื่น, อริยาศย์ โดยย่อจึง
 มี ๒ คือ อริยาศย์เลว กับ อริยาศย์ดี. เหตุอุกหนุนให้เกิดอริยาศย์
 คือ นิสสัย อุปนิสสัย:

นิสสัย คือที่เข้าอาศัยของจิตใจ ในฐานะเป็นพื้นเพและเป็น
 เหตุอุปการะ มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วเหมือนอริยาศย์, เพราะจิตต้องเป็น
 นิสสัย คือผู้อาศัยอยู่ในนิสสัยคือที่อาศัยอย่างใดอย่างหนึ่ง, ถ้าอาศัย
 อยู่กับกิเลส เช่น อาศัยตัณหา อาศัยมานะ อาศัยทิฏฐิ เรียกว่า มี
 ตัณหานิสสัย มานนิสสัย ทิฏฐินิสสัย, ถ้าอาศัยคุณธรรม คือ ศรัทธา
 หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา เรียกว่า มีสัทธานิสสัย หรินิสสัย
 โอตตัปปนิสสัย วิรียนิสสัย ญาณนิสสัย, ฉะนั้นคนจะทำอะไร จึง
 สุดแต่นิสสัย ถ้านิสสัยเป็นส่วนชั่ว ก็ทำชั่ว นิสสัยเป็นส่วนดี ก็ทำดี,
 แต่มุมนิสสัยแสดงออกเป็นอริยาศย์ คือทำให้เกิดความมุ่งหรือน้อมไปของ
 จิตใจก่อนแล้ว จึงเกิดเป็นเจตนากรรมทำชั่วหรือดีดังกล่าว.

อุปนิสสัย คือที่อยู่พำนักอาศัยของจิตใจ, มีอธิบาย ๒ อย่าง
 อย่างหนึ่งว่า นิสสัยที่แรงกว่าปรกติ เรียกว่า อุปนิสสัย เทียบอย่าง
 คำว่า บารมี และอุปบารมี, อีกอย่างหนึ่งว่า นิสสัยชนิดที่เป็นรอง
 เรียกว่า อุปนิสสัย เทียบอย่างคำว่า ราชา และอุปราชา, อุปนิสสัย
 ในความหมายหลังนี้ หมายถึงนิสสัยที่อบรมเพิ่มเติมเข้าใหม่ เช่น

อบรมสติปัญญาพิจารณาในการสร้างเสฟ ในการอดกลั้น ในการ
ละเว้น ในการบรรเทาถอน เป็นต้น หรือ เช่นอบรมในบุญกุศล คือ
ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาทำสมาธิและปัญญาให้เกิด เรียกว่า
ทานูปนิสัย สติอุปนิสัย ภาวนูปนิสัย. — ๓๐ ๓๔ —>

สันดาน แปลว่า สืบต่อ สืบต่อวงศ์กุลมาและต่อไป เป็น
สันดานทางกาย, กายในบัดนี้ ก็สืบต่อมาจากมารดาบิดา และต่อ ๆ
ขึ้นไป อนุชนรุ่นต่อไปก็สืบต่อสาโลหิตกันสืบไป ตลอดเวลาที่สันดาน
ไม่ขาด, ส่วนสันดานทางจิตนั้น คือ อหังการ นิสสัย อุปนิสัยสืบ
ต่อกันไป, ได้แก่ผู้ใดมีอหังการ นิสสัย อุปนิสัยอย่างใด ผู้นั้นก็คง
เป็นอย่างนั้นเรื่อย ๆ ไป จนกว่าสันดานนั้นจะขาด, เช่นคนมีอหังการ
เป็นโจรผู้ร้ายก็เป็นอย่างนั้นเรื่อย ๆ ไป ดังเรียกว่ามีสันดานเป็นผู้ร้าย
จนกว่าจะเปลี่ยนอหังการ นิสสัย อุปนิสัยใหม่ สันดานเก่าก็ขาด
เปลี่ยนสันดานใหม่ คือ มีอหังการ นิสสัย อุปนิสัยใหม่สืบต่อไป,
สันดานจึงเนื่องอยู่กับอหังการ นิสสัย อุปนิสัย เป็นของที่อบรมให้
เพิ่มเติมหรือให้เปลี่ยนแปลงได้.

การอบรมจนเป็นนิสัย อุปนิสัย จำต้องอบรมบ่อย ๆ จนอยู่
ตัว เหมือนอย่างกระดาษที่ม้วนจนอยู่ตัว จับคลອออก ปล่อยมือก็ม้วน
กลับเข้าไปเอง, ความอยู่ตัวนี้ เรียกว่า วาสนา มีทั้งทางชั่วและทางดี
เช่นเดียวกัน.

การอบรมจนเป็นวาสนา เป็นนิสัย อุปนิสัย แสดงออกเป็น

อริยาศย์ แล้วแสดงออกเป็นเจตนากรรมดังกล่าวมานั้น อริยาศย์เสวนา
การสรวงเสพบ่อย ๆ เป็นสำคัญ, ฉะนั้นพระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ใน
มงคลสูตรเป็นข้อต้นว่า “อเสวนา จ พาลานํ การไม่สรวงเสพ
คบหากนพาล ปฏิทานนฺจ เสวนา การสรวงเสพคบหาบัณฑิต”
ดังนี้, ทั้งนี้ เพราะเมื่อมีเสวนาเช่นใด ก็ย่อมเป็นเช่นนั้น ดังพระ
พุทธภาษิตว่า “ยํ เว เสวตี ตาติโส คบคนใด ย่อมเป็นเช่นนั้น
นั่น.”

การที่จะเป็นเช่นนั้นคนใดคนหนึ่ง หมายถึงการคบหากันจนเกิดความ
คุ้นเคยอยู่ตัว เกิดมีนิสัยอุปนิสัย และอริยาศย์คล้ายคลึงเป็นอย่าง
เดียวกัน, เมื่อเป็นเช่นนั้น คนที่มีอริยาศย์เช่นใด ก็ย่อมเสวนาคบหา
กันกับคนที่มีอริยาศย์เช่นนั้น, คนที่มีอริยาศย์เลว ก็เข้าพวกคนเลว
คนที่มีอริยาศย์ดี ก็เข้ากับพวกคนดี, เช่น คนที่มีอริยาศย์เป็นโจร เป็น
ขโมย เป็นนักเลง ย่อมเข้าพวกโจร ขโมย นักเลงด้วยกัน, คนที่มี
อริยาศย์ทำกุศลสาธารณสงเคราะห์ ย่อมเข้าพวกคนทำกุศลเช่นนั้นด้วย
กัน ดังที่ตั้งเป็นสวัสดิมงคลเป็นองค์การต่าง ๆ, คนที่มีอริยาศย์รักษาศีล
ฟังธรรม ย่อมเข้าพวกคนรักษาศีลฟังธรรมด้วยกัน, ตลอดถึงคนที่มี
อริยาศย์ในการบวชเรียน ก็เข้าพวกบวชเรียนด้วยกัน.

อนึ่ง อริยาศย์ทำให้เกิดอำนาจหรือความสามารถที่จะทำได้เท่า
อริยาศย์ เพราะอริยาศย์อ่อนก็จิตใจอ่อนใจได้อย่างอ่อน อริยาศย์แรง
ก็จิตใจเข้มใจได้อย่างแรง, ดังที่พระอาจารย์แสดงว่า อริยาศย์ทกกว้าง

หรือไม่ว่า ขั้วอำนาจหรือความสามารถของทายาทผู้ให้, เข้าใจได้
ตามอธิบายของท่านว่า มีอริยาศัยในทานเท่าใด ก็มีอำนาจหรือสามารถ
จะให้ได้เท่านั้น ไม่อาจจะให้ท่านเกินอริยาศัยได้, แม้อริยาศัยในทาง
อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน, อริยาศัยทำให้เกิดอำนาจทางใจดังกล่าว จึงเป็น
สิ่งที่ฝันได้ยาก, ผู้ปกครอง เช่นมารดาบิดา ย่อมอำนวยความสะดวกตามอริยาศัย
ของบุตรธิดาที่เป็นไปในทางดี เช่นดังมารดาของบัณฑิตตามเนร
อนุญาตให้สามเณรนั้นบรรพชา ด้วยคิดว่า จักไม่ทำลายอริยาศัยของ
บุตร, มารดาบิดาทั่ว ๆ ไปก็เหมือนกัน ย่อมอำนวยความสะดวกตามอริยาศัยของ
บุตรธิดาในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาและการงานเป็นต้น, แต่ข้อสำคัญ
ต้องสังเกตให้ทราบ เพราะอริยาศัยหลายอย่างซ่อนเร้นอยู่ไม่แสดงออก
มา ถ้าไม่ทราบ อำนวยความสะดวกให้เป็นไปผิดอริยาศัย ก็จะไม่สำเร็จประโยชน์,
ดังเช่นพระมหากษัตริย์บอกกับมัมมธุฐานแก่พระจุพบันดกผู้ของชาย ไม่
ต้องด้วยอริยาศัยของพระจุพบันดก จึงไม่สำเร็จประโยชน์, แต่พระ
บรมศาสดาได้ทรงทราบ ทรงบอกบทที่ถูกต้องกับอริยาศัย พระจุพบันดก
จึงปฏิบัติสำเร็จผล.

อนึ่ง ผู้ที่รู้หรืออริยาศัย ถ้ามุ่งร้ายก็อาจอาศัยอริยาศัยของผู้อื่น หนุน
ให้ปฏิบัติผิดทางก็ได้, ดังเช่นอาจารย์ของอหิงสกมาณพ รู้ว่าอหิงสก-
มาณพมีอริยาศัยรักการศึกษาอย่างยิ่ง จึงหลอกอหิงสกมาณพให้ไป
ตัดนวมมนุษย์มาให้ได้ครบพันคน จึงจะประสาทความสำเร็จวิชาให้,
อหิงสกมาณพ จึงเป็นองคุลิมาลใจไปด้วยอริยาศัยที่รักจะได้วิชา

มิใช่ด้วยอภัยในปาณาติบาต, พระบรมศาสดาได้ทรงทราบอภัยที่ย
ที่แท้จริงนี้ จึงได้เสด็จไปโปรด ตรัสพระวาจาสะกิดใจแก่องคูลิมาลโจร
ผู้วิ่งไล่ตามพระองค์ พลากร้องให้พระองค์หยุด พระองค์ตรัสว่า
“พระองค์หยุดแล้ว องคูลิมาลต่างหากยังไม่หยุด” องคูลิมาลจึงได้
คิด มองเห็นความจริงตามเหตุผล หยุดเป็นโจรฆ่าคนได้ทันที.

พระตถาคตเจ้า ทรงมีพระญาณทราบอภัยที่ยต่าง ๆ
กันของสัตว์ทั้งหลายในโลก และทรงทราบข้อที่สัตว์ทั้งหลายใน
โลกต่างเสวนาคบหากันตามอภัยที่ย กล่าวโดยย่อ เป็นฝ่ายชั่ว
พวก ๓ เป็นฝ่ายดีพวก ๓, และโดยปกติ ทุก ๆ สัตว์บุคคลย่อมมี
อภัยที่ยประจำตนชั่วบ้าง ดีบ้าง, พระตถาคตเจ้าทรงแสดงพระ
ธรรมอบรมสั่งสอนให้พอเหมาะแก่อภัยที่ยต่าง ๆ กัน ของแต่
ละคน และทรงวางหลักทั่วไปเกี่ยวแก่เสวนา คือการสรวลเสพ
คบหา มิให้คบหากันชั่ว ให้เสวนาคบหาแต่คนดี, หรือเมื่อกล่าว
น้อมเข้ามาภายใน ก็มิให้เสวนาคบหาธรรม คือความชั่วต่าง ๆ
ให้เสวนาคบหาธรรม คือความดีต่าง ๆ, เมื่อมีธรรมเสวนาบ่อย ๆ
จนอยู่ตัว ก็จะสร้างนิสัย อุปนิสัย และอภัยที่ยที่ดีมากขึ้น อภัยที่ย
ที่ดี ก็จะตั้งใจให้มุ่งทำดี ปรากฏเป็นกุศลกรรมต่าง ๆ. เมื่อกล่าว
ย้อนกลับ :

การที่ทำ (กรรม) ส่อ อภัยที่ย

อภัยที่ย ส่อ นิสสัย อุปนิสัย

นิสสัย อุปนิสสัย ส่อ วาสนา (การอบรมบ่อย ๆ จนอยู่ตัว)
 วาสนา ส่อ เสวนา (การสรวงเสพคบหา).

พระศากยโคตมเจ้า จึงตรัสสอนไว้ว่า

“อเสวนา จ พาลานํ ไม่สรวงเสพคบหากนพาล”

“ปตฺธิทานญจ เสวนา สรวงเสพคบหาบัณฑิต”

มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๖

อินทรีปโรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความหย่อนและ
ยิ่งแห่งอินทรีของสัตว์ทั้งหลาย

แสดง วันอาทิตย์ ที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จปรี สารีปุตฺต ตถาคโต ปฺรเสตฺตานํ
ปฺรปุคฺคณํ ปโรปริยตฺตํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระกรรมเทศนา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการ
ฟังธรรมในวันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมหรือวันพระ ซึ่งมาถึงเข้า
ณ บัดนี้ พระกรรมเทศนานั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเป็นองค์แรกตั้ง
แต่เมื่อแรกตรัสรู้ เพราะได้ทรงเห็นว่าผู้ทออาจฟังเข้าใจจนถึงตรัสรู้ตาม
พระองค์ได้มีอยู่ในโลก, ท่านแสดงว่าในชั้นแรกได้ทรงพิจารณาเห็นว่า
พระธรรมที่ตรัสรู้เป็นธรรมอันลุ่มลึก ยากที่ผู้นั้นจะรู้ตามได้ ถ้าทรง
แสดงแล้วไม่มีใครรู้ตามก็จะเป็นการเหนื่อยเปล่า ไม่ทรงแสดงยังจะ
ดีกว่า, แต่อาศัยพระกรุณาที่มั่งแก่โลกจึงทรงพิจารณาดูสรรพสัตว์ โดย
ทั่วไป ก็ทรงหยั่งทราบว่ามีสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้มีหลายจำพวก ผู้มี
อินทรีแก่กลากมี ผู้มีอินทรีอ่อนนักมี เปรียบเหมือนดอกบัวต่าง ๆ
เหล่า, กล่าวคือ บางพวกอาจรู้ได้ โดยฉับพลัน เหมือนอย่างดอกบัว
ที่โผล่ขึ้นมาพองแล้ว พอดึงแสงอาทิตย์ก็บานชนทันที, บางพวก

อาจตรัสรู้ได้ต่อเมื่อได้ฟังอธิบาย เหมือนอย่างดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ
 จะโผล่ขึ้นมาเพื่อบานอันดับต่อไป, บางพวกอาจตรัสรู้ได้ต่อเมื่อ
 ได้รับการแนะนำอบรม เหมือนอย่างดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำแต่มีหวังที่จะ
 โผล่ขึ้นมาบานในวันต่อ ๆ ไปโดยลำดับ, ส่วนอีกพวกหนึ่งไม่สามารถ
 ที่จะตรัสรู้ได้ เหมือนอย่างดอกบัวที่จมอยู่ในก้นสระ ต้องเป็นอาหาร
 ของปลาและเต่าโดยส่วนเดียว. เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงทราบดังนี้
 จึงได้ตกลงพระหทัยจะแสดงธรรม เพื่อโปรดบุคคลที่เปรียบเหมือน
 ดอกบัวสามจำพวกข้างต้นนั้น อันรวมเรียกว่า ปุริสทัมมะ แปลว่า คน
 ที่ฝึกได้. พระญาณของพระพุทธเจ้าซึ่งได้ทรงทราบในข้อนี้ท่านแสดง
 ไว้ด้วยพระบาลีอุเทศเบื้องต้น แปลความว่า “ดูก่อนสาริบุตร อีก
 บ่อหนึ่งพระตถาคตรู้ความหย่อนและยังแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่น ๆ
 ของบุคคลอื่น ๆ แม้เขจะเป็นตถาคตผลของพระตถาคต ซึ่ง
 พระตถาคตอาศัยปัญญาฐานะของหัวหน้า บัณฑิตสหนาค ยัง
 พรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย.”

พระญาณนี้ได้มีบาลีอธิบายในวิภังคปกรณ์ แปลความว่า “พระ
 ตถาคตทรงทราบ อาสย อนุสย อธิมุติ ของสัตว์ทั้งหลาย ทรง
 ทราบสัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสเพียงตั้งรู้ในจักขุน้อยก็มี มีกิเลสเพียง
 ตั้งรู้ในจักขุมากก็มี, มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี, มี
 มีอาการดีก็มี อาการชั่วก็มี, รู้เข้าใจง่ายก็มี รู้เข้าใจได้ยากก็มี,
 เป็นผู้ควรตรัสรู้ก็มี ไม่เป็นผู้ควรก็มี” ลักษณะอาการของสัตว์

ทั้งหลายดังกล่าวนี้มีอธิบายที่ละบท ดังต่อไปนี้:-

อาสย แปลว่า ที่อาศัยหรือเครื่องอาศัยภายในจิตใจของทุก ๆ คน ได้แก่ความเห็นผิดหรือความเห็นถูกต้อง. ความเห็นผิดนั้นคือ สัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่ามีตัวตนอยู่ตลอดไป, หรือ อูจเฉตทิฏฐิ ความเห็นว่าขาดศูนย์ เช่น เห็นว่าตายศูนย์, ส่วนความเห็นชอบถูกต้องนั้น ได้แก่ความเห็นถูกต้องตามเหตุผล ไม่ข้องติดอยู่กับความเห็นทั้งสองนั้น เช่น เห็นว่ามีเหตุก็มีผล เมื่อต้นเหตุก็สิ้นผล, กล่าวตามนัยปฏิจาสัมปบาท คือ เมื่อยังมีวิชชาคมชาติคือความเกิดจนกระทั่งสิ้นวิชชาจึงสิ้นเกิด. ความเห็นผิดก็ตาม ความเห็นถูกต้องก็ตาม เรียกว่าอาสยในทณ เพราะทุก ๆ คนย่อมอาศัยความเห็นดำเนินไปในทางที่ผิดบ้างถูกบ้าง.

อนุสย ได้แก่กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิต โดยย่อได้แก่ ราคะ ความติด ปฏิมะ ความไม่พอใจ อวิชชา ความไม่รู้ตามเป็นจริง ซึ่งเป็นกิเลสชั้นละเอียดนอนเนื่องอยู่ในส่วนลึกของจิต เหมือนอย่างตะกอนนอนก้นตุ่ม.

จริต ได้แก่ความประพฤติประกอบกระทำเป็นบุญบ้าง บาปบ้าง เป็นสมาธิแน่วแน่บ้าง.

อธิมุติ ได้แก่อธยาศัยที่เลวหรือดี อันนำไปให้มีเสวนากันตามชนิดของอธยาศัย.

กิเลสเพียงตั้งฐลีในจักษุ หมายถึงกิเลสที่เกิดกลุ่มรวมใจ

ปิดบังใจไม่ให้เห็นเหตุผลตามความเป็นจริง เหมือนอย่างผงเข้าตา,
ได้แก่ โลภะ ความโลภอยากได้ โทสะ ความโกรธแค้นชดเคือง โมหะ
ความหลงเป็นต้น ที่เกิดขึ้นทำให้กลุ่มกลัดไปตามชนิดของกิเลส,
บางคนก็อยู่มาก เหมือนอย่างผงเข้าตามาก มองดูรูปต่าง ๆ พร่า
พร่าวไป, บางคนก็อยู่น้อย เหมือนผงเข้าตาน้อย พอจะมองเห็น
รูปต่าง ๆ ได้.

อินทรีย์ ได้แก่ภูมิธรรมที่ครองความเป็นใหญ่อยู่ในใจ คือ
ศรัทธา ความเชื่อ, วิริยะ ความเพียร สติ ความระลึกได้, สมาธิ
ความตั้งใจแน่วแน่, ปัญญา ความรู้, หมายถึงศรัทธาเป็นต้นที่เข้มแข็ง.

อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ บางคนก็อ่อน บางคนก็แก่กล้า.

อาการ คืออาการต่าง ๆ ที่ปรากฏ, ผู้ที่มีอาสยชั่ว อนุสัยชั่ว
จิตชั่ว อหิงสาชั่ว มีผงกิเลสเข้าตามาก มีอินทรีย์อ่อน เรียกว่ามี
อาการชั่ว, ส่วนผู้ที่ตรงกันข้ามเรียกว่ามี อาการดี.

รู้เข้าใจได้ยาก ก็หมายถึงผู้มีอาการชั่ว, **รู้เข้าใจได้ง่าย**
ก็หมายถึงผู้มีอาการดีทั้งหลาย ดังกล่าวแล้ว.

ไม่ควรจะตรัสรู้ คือผู้ที่ประกอบอนันตริยกรรม เรียกว่าถูก
กรรมกน, หรือผู้ที่มีความเห็นผิดจากคลองธรรมดังลงไปแก้ไขไม่ได้
เรียกว่าผู้ถูกกิเลสกน. หรือพวกเกิดมาเป็นพวกอเหตุกสัตว์ คือเป็น
สัตว์เดรัจฉานเป็นต้น หรือเป็นคนบ้าใบ้ทุพพลเรียกว่าถูกวิบากกน,
แม้มีไข้เช่นนั้น แต่เป็นคนที่ไม่มศีลศรัทธา ไม่มีฉันทะจะทำดี เป็น

คนโง่ทึบ, เหล่านี้เรียกว่า เป็นคนอาภัพ คือผู้ที่ไม่ควรจะตรัสรู้.
 ส่วนผู้ที่ตรงกันข้าม ไม่ถูกรวมกิเลสดังกล่าวกัน เป็นผู้มั่งศรีทธา
 ฉันทะแลภวังคปัญญาคอพันปัญญาพอจะรู้ได้ เรียกว่าเป็นภัพบุคคล
 คือผู้ควรตรัสรู้.

ลักษณะอาการของสัตว์บุคคลทั้งหลายตามทักกล่าวนี้ ท่านแสดง
 ขยายออกไปหลายข้อ แต่ข้อที่ยกขึ้นเป็นประธานในที่ทั้งปวงโดยมาก
 มีเพียงข้อเดียวคืออินทรีย์ ได้แก่ศรัทธาเป็นต้นดังกล่าวแล้ว. พระพุทธ-
 เจ้าได้ทรงมีพระญาณหยั่งทราบสัตว์อื่น ๆ บุคคลอื่น ๆ ว่ามีอินทรีย์
 หย่อนและยิ่งต่าง ๆ กัน, คำว่าอื่น ๆ หมายความว่าสัตว์บุคคลอื่น ๆ
 จากพระองค์ และอาจหมายความว่า สัตว์บุคคลทั้งหลายทั้งปวงต่างก็
 เป็นคนอื่นของกันและกัน เพราะต่างมีอินทรีย์ไม่เหมือนกัน บางคน
 หย่อน บางคนยิ่ง, แม้ในคนเดียวก็บางครั้งก็หย่อนบางครั้งก็ยิ่ง
 ตามควรแก่การอบรม. พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรม ท่านกล่าวว่า
 ได้ทรงกำหนดดูอินทรีย์ของผู้ฟังแล้ว จึงทรงแสดงตามควรแก่อินทรีย์
 ของผู้ฟังนั้น ๆ ฉะนั้น ธรรมที่ทรงแสดงจึงมีหลายชั้น ดังที่ทรง
 แสดงประโยชน์ปัจจุบันก็มี ประโยชน์ภายหน้าก็มี ประโยชน์อย่างยิ่ง
 ก็มี, หรือทรงแสดง ทานบ้าง ศีลบ้าง ภวนาบ้าง, หรือทรงแสดง
 สติสิกขาบ้าง จิตตสิกขาบ้าง ปัญญาสิกขาบ้าง ตามสมควรแก่อันดับ
 ของอินทรีย์ที่หย่อนหรือยิ่ง, ในบางครั้งได้ทรงรอนอินทรีย์ของผู้ฟัง
 แก่กล้าสมควรแล้วจึงทรงอบรมสั่งสอน, ดังมีเรื่องเล่าในอรรถกถา-

ธรรมดาว่า ได้มีบุตรพราหมณ์ผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถีชื่อว่าวกกิลิ ได้
 พอใจในพระสรีรสมบัติของพระศาสดา มองดูพระองค์อย่างไม้อิ่มไม่
 เบื่อ ได้บวชในสำนักของพระศาสดาเพื่อประโยชน์เพียงขอเดียว คือ
 จักได้เห็นองค์พระตถาคตเจ้าตลอดกาลเป็นนิตย์, ครั้นบวชแล้วก็ไม่ได้
 ทำกิจท่องบ่นหรือกัมมัฏฐานเป็นต้น คอยเที่ยวมองดูพระทศพลเท่านั้น,
 ฝ่ายพระศาสดาทรงรอให้ญาณ หรืออินทรีย์ของพระวกกิลิแก่กล้า ยัง
 ไม่ตรัสอะไร ครั้นทรงทราบว่าญาณของพระวกกิลิแก่กล้าแล้วจึงทรง
 เริ่มอบรมด้วยตรัสว่า “ดูก่อนวกกิลิ ประโยชน์อะไรด้วยกายเน่า
 นกเข้เผ่าคุณแล้ว ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา
 ผู้นั้นเห็นธรรม” แม้ทรงโอวาทแล้วอย่างนั้น พระวกกิลิยังไม่อาจ
 เลิกการเฝ้าดูพระองค์, เมื่อใกล้จะถึงวันเข้าพรรษา พระศาสดาได้
 เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ได้ตรัสพระนามขั้พระวกกิลิให้ออกไปพ้น
 พระพัทตรในวันเข้าพรรษา เพื่อให้พระวกกิลิเกิดสังเวช, พระวกกิลิ
 ไม่อาจอยู่ในสำนักของพระศาสดา ได้มีความเสียใจขึ้นไปยอเขา
 คิณฑกภูด้วยคิดว่าจะโดดเขาตาย, พระศาสดาทรงทราบแล้วจึงทรง
 เปล่งโอภาสแสดงพระองค์ให้พระวกกิลิเห็น, เมื่อพระวกกิลิได้เห็นแล้ว
 ก็หายเศร้าโศกเสียใจทันที พระศาสดาจึงทรงแสดงธรรมอบรมต่อไป
 จนพระวกกิลิได้บรรลุพระอรหัต.

เรื่องของพระวกกิลิ ตามที่ท่านอาจารย์ได้เล่าไว้ใน แสดงพระ-
 ญาณของพระพุทธเจ้าที่ทราบความยิ่งและหย่อนของบุคคล และทรง

อบรมด้วยวิธีที่เหมาะสมแก่อินทรีย์ของแต่ละบุคคล, วิธีที่ทรงใช้จึงต่าง
กัน แต่ก็เพื่อประโยชน์อันเดียวกัน คือให้ตรัสรู้พระธรรม.

พระญาณของพระพุทธเจ้า ได้บรรจุอยู่ในพระธรรมทุกข้อ
ทุกบท ทุก ๆ คนเมื่อมีอินทรีย์พอสมควรแล้วก็อาจเข้าถึงพระ-
ธรรมได้, ฉะนั้น กิจที่ควรทำของทุก ๆ คนเพื่อบรรลุถึงพระ-
ธรรมก็คืออบรมอินทรีย์ของตน หมายความว่าอบรมศีรัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น มีอรรถาธิบาย
ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๗

ณานาทิสักกิเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมองเป็นต้น
แห่งฌานเป็นต้น

แสดง วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จปริ สารีปุตฺต ตถาคโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตึนํ
สํกิลเลสิ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถากุตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมตามกำหนดในพระพุทธ-
ศาสนา ผู้ปรารถนาธรรมจึงชวนชวายเป็นฟังธรรมทั่วหรือฟังที่บ้านตาม
กำหนดเวลาที่แสดงธรรม, เพราะในประเทศถิ่นที่มีพระพุทธศาสนา
ย่อมมีการแสดงธรรมในวันธรรมสวนะหรือวันพระกันทั่วไป ทั้งนี้เพื่อ
ประโยชน์ให้เกิดปัญญาในธรรม เพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์, ธรรมของ
พระบรมศาสดานั้นล้วนเป็นนิยานิกรรมเครื่องนำออกจากกิเลสและ
กองทุกข์ เมื่อตั้งใจฟังด้วยมุ่งถือเอาประโยชน์ ก็จะได้รับประโยชน์ดัง
กล่าวน้อยหรือมากที่สุดแต่การแสดงและการฟัง หรือสุดแต่การให้และ
การรับธรรมจะเป็นฉันใด.

เมื่อก้าวโดยต้นเดิม พระบรมศาสดาทรงประกอบด้วยพระญาณ
ปรีชาหยั่งรู้ธรรมทั้งปวง ฉะนั้นพระธรรมที่ทรงแสดง ที่รวมเรียกว่า

“พระพุทธศาสนา” จึงถูกต้องเป็นจริงอยู่ทุกกาลสมัย แม้พระพุทธองค์จะได้ตรัสไว้เมื่อนานมาแล้วก็เหมือนตรัสอยู่ในปัจจุบันของทุกคนทุกสมัย, โดยปริยายหนึ่งพระธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้ ได้ชี้ให้เห็นความเศร้าหมองเป็นต้นของสมาธิต่าง ๆ เพราะพระพุทธองค์ได้ทรงมีพระญาณปรีชาในข้อนี้บริบูรณ์ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระสารีบุตรเถระ แปลความว่า “ดูกรสารีบุตร อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตเจ้าทรงทราบความเศร้าหมอง ความมืดมิดและความออกแห่งฉานวิโมกข์ สมาธิ และสมบัติทั้งหลายตามเป็นจริง แม้ข้อนี้เป็นตถาคตผลของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปัญญาญาณะของหัวหน้า บัณฑิตสี่หนาทยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย” ดังนี้.

พระญาณปรีชาของพระบรมศาสดาในข้อนี้เกี่ยวกับสมาธิ, การทำสมาธิเป็นสิกขาข้อที่ ๒ แห่งสิกขาทั้ง ๓ เป็นกิจที่พึงปฏิบัติสืบต่อชนมาจากศีล เพื่อเป็นบาทของปัญญาต่อไป, ถ้าจะเทียบกับพินดินและบุคคลผู้ยืนอยู่บนพินดิน ศีลก็เหมือนอย่างพินดิน สมาธิก็เหมือนอย่างบาท คือ เท้าของคนผู้ยืนอยู่นั้น ปัญญาเหมือนอย่างร่างกายส่วนบนของคน ขึ้นไปจนถึงศีรษะ, ดังนี้ จะพึงเห็นได้ว่า สิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เหล่านี้ จะต้องมิประกอบกันอยู่ จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ในภูมิชั้นทั้งปวง, ยกตัวอย่างในภูมิชั้นสามัญ คนที่จะอยู่ด้วยกันในครอบครัว ในประชาชน โดยปรกติก็ต้องมีศีล คือ ความ

ประพัตติอยู่ในระเบียบตามกฎหมายประเพณีและศีลธรรม, จะต้องม
 ีสมาธิคือจิตใจตั้งมั่นอยู่ในความดี พอตจะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งความ
 ประพัตติให้อยู่ในระเบียบดังกล่าว, จะต้องมปัญญา คือ ความรู้ความ
 เห็นที่ไม่เอียงเทเหินไปในทางผิด, แม้ในการประกอบกิจการงาน ก็ต้อง
 มีศีล คือ ความปรกติกาย ปรกติวาจา ปรกติใจ, จะต้องมสมาธิ คือ
 ความตั้งใจในเรื่องนั้น, จะต้องมปัญญาคือความรู้ทั่วถึงในเรื่องนั้น.

กล่าวโดยเฉพาะสมาธิ คือความตั้งใจมั่น แบ่งเป็น ๒ คือสมาธิ
 ที่เป็นสามัญมโนสัทธิธรรม ได้แก่ที่เป็นธรรมของคนสามัญ ๓ สมาธิที่
 เป็นอุตตริมโนสัทธิธรรม ได้แก่เป็นธรรมของบุคคลที่ยังขึ้นไปกว่าสามัญ-
 มนุษย์ ๓, สมาธิที่เป็นธรรมของคนสามัญนั้น ได้แก่ความตั้งใจมั่น
 อย่างเด็ด ๆ หรือชั่วคราว อย่างที่คนสามัญอยู่หรือทำต้อง
 มีใช้ในการเรียนและการงานทั้งปวง เพราะทุกคนจะทำอะไรก็ต้องมี
 ความตั้งใจ, ส่วนสมาธิที่เป็นธรรมของคนผู้ยิ่ง ได้แก่สมาธิที่แน่วแน่
 ดงข้อที่เรียกในพระญาณน คือ :

ฌาน ได้แก่สมาธิที่แน่วแน่ เข้าชั้นของฌานซึ่งแปลว่า “ความ
 เพ่ง” นับตั้งแต่รูปฌานที่ ๑ ขึ้นไป.

วิโมกข์ ได้แก่สมาธิอย่างแน่วแน่ เริ่มตั้งแต่ฌานมีรูปเป็น
 อารมณ์ ต่อขึ้นไปถึงฌานมีรูปเป็นอารมณ์จนถึงดับสัญญา เวทนา.

สมาธิ เป็นคำกลาง ๆ อาจหมายถึงชั้นสามัญมโนสัทธิธรรมก็ได้
 อุตตริมโนสัทธิธรรมก็ได้, แต่ในทันทหมายถึงที่เป็นอุตตริมโนสัทธิธรรม คือ

ที่เป็นสมาธิอย่างแน่นแน เพราะท่านแสดงในลำดับของสมาธิชั้นสูงนี้.

สมาบัติ ได้แก่การเข้าอยู่ในฌานตามลำดับชั้น ตั้งแต่รูปฌานที่หนึ่ง จนถึงดับสัญญา เวทนา.

ข้อต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นข้อของสมาธิอย่างสูงทั้งหมด พระบรมศาสดาทรงทราบว่เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว หรือว่าออกจากสมาธินั้นเพราะเหตุอะไร, เมื่อแสดงโดยสรุปโดยปริยายหนึ่ง เหตุที่ทำให้สมาธินั้นเศร้าหมอง เรียกว่า “หानภาคิยธรรม” แปลว่า “ธรรมที่มีส่วนทำให้เสื่อม” ได้แก่อสัญญาความกำหนดหมาย มนสิการ การทำไว้ในใจในอารมณ์ที่ผิดในภูมิที่ผิด, ส่วนเหตุที่ทำให้สมาธิผ่องแผ้ว ท่านเรียกว่า “วิเสสภาคิยธรรม” แปลว่า “ธรรมที่มีส่วนทำให้ดียิ่งขึ้น” ได้แก่อสัญญามนสิการถูกต้องแน่นแนยิ่งขึ้น.

คำว่า “อารมณ์” ได้แก่วรรณคดี เรื่องที่ดาร์ เรื่องที่ครุ่นคิดถึง ท่านใช้คำคำหนึ่งว่า “อาลัมพะนะ” แปลว่า “เครื่องยึดหน่วงแห่งจิต,” อารมณ์นั่นเองเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้เกิดความชอบบ้าง ความชงบ้าง ความหลงบ้าง, หรือเมื่อกกล่าวตามข้อในหมวด นิ वर्ณ ซึ่งแปลว่า “เครื่องกั้นจิต” มี ๕ ข้อคือ กามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ มีรูป เสียง เป็นต้น ที่น่าพอใจ, พยาบาท ความขัดใจ ไม่ชอบในอารมณ์ที่ไม่ชอบใจ, ถีนมิทระ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มในอารมณ์ที่ชวนให้ง่วงให้เคลิบเคลิ้ม, อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจในอารมณ์ที่ชวนให้ฟุ้งซ่านรำคาญ, วิจิกิจณา ความเคลือบ

แคลงสงสัยในอารมณ์ที่ชวนให้เคลือบแคลงสงสัย. ภาวะของจิตมีกาม-
ฉันทเป็นต้น ไม่ใช่อารมณ์ แต่เกิดขึ้นเพราะอารมณ์ที่กระตุ้นเตือนให้
เกิดภาวะเช่นนั้น. ทุก ๆ คนได้รับอารมณ์ทางประสาทต่าง ๆ มี ตา หู
เป็นต้น จิตจึงไม่สงบเหมือนอย่างคลื่นในทะเล, ฉะนั้น อารมณ์ดัง
กล่าวตนเองเป็นเหตุให้จิตไม่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ และทำจิตที่เป็นสมาธิให้
เศร้าหมอง คือให้เสื่อมให้ออกจากสมาธิ. พระบรมศาสดาได้ทรงทราบ
เหตุที่ทำให้เสียสมาธิเหล่านี้ จึงได้ตรัสบอกไว้โดยถ้วนรอบคอบ ได้
ตรัสเหตุที่ทำให้เกิดสมาธิ และวิธีทำให้สมาธิผ่องใสแนบแน่นยิ่งขึ้น,
เช่นได้ตรัสสอนให้สำรวจอินทรีย์มี ตา หู เป็นต้น และตรัสบอกอารมณ์
ของสมาธิไว้ต่าง ๆ ซึ่งตรงกันข้ามกับอารมณ์ที่ให้เกิดกิเลสดังกล่าว
แล้ว คือให้สงบตั้งมั่นแน่วแน่, ทั้งได้ตรัสบอกวิธีที่จะรักษาสมาธิ และ
ที่จะเลื่อนชั้นสมาธิให้สูงขึ้นไป, ได้ตรัสบอกวิธีที่จะเข้าดำรงอยู่และออก
จากสมาธิ, ได้ตรัสบอกวิธีที่จะปฏิบัติให้เกิดความชำนาญในกิจเหล่านี้
ดังที่ตรัสไว้ในติกนิบาตโดยความว่า

ผู้ที่ประกอบอธิจิต (จิตที่ยิ่งกว่าจิตสามัญ) พึงมนสิการนิมิต
(กำหนดจิต) ๓ อย่างตามกาลที่สมควร คือสมาธินิมิต (กำหนดจิตยึด
อารมณ์ให้หนึ่งสงบ) ปักคณินิมิต (กำหนดยกจิต) อุเบกขานิมิต
(กำหนดจิตให้เกิดความวางเฉยคือปล่อยจิตไว้เฉย ๆ), ถ้ามนสิการ
สมาธินิมิตทำจิตให้ยึดอารมณ์หนึ่งสงบอยู่เพียงอย่างเดียว ก็จะทำให้เกิด
ความเกียจคร้านได้, ถ้ามนสิการปักคณินิมิตยกจิตโดยส่วนเดียว ก็

ให้เกิดความฟุ้งซ่านได้, ถ้ามนสิการอุเบกขานิमितปล่อยให่วางเฉย
เพียงอย่างเดียว ก็จะไม่ทำให้เป็นสัมมาสมาธิเพื่อให้อาสวะกิเลสสิ้นไป
ได้, แต่ผู้ทมนสิการสมาธิในกาลเวลาที่ควรยึดอารมณ์ไว้ให้เป็น
หนึ่ง, มนสิการปักคหนิมิตในกาลเวลาที่ควรยกจิตไป, มนสิการ-
อุเบกขานิमितในกาลเวลาที่ควรปล่อยให้จิตวางเฉย, จิตนั้นก็จะอ่อนควร
แก่การงาน ผุดผ่องไม่เลื่อม จะเป็นสัมมาสมาธิเพื่อสิ้นอาสวะทั้งหลาย,
เหมือนอย่างนายช่างทองหรือลูกมือของนายช่างทองก่อเบ้าโยกปากเบ้า
คืบทองวางลงไปในเบ้าแล้ว ก็ลงมือสูบลูกในเวลาที่ควรสูบ, ประพรมน้ำ
ในเวลาที่ควรประพรมน้ำ, หยุดดูอยู่เฉย ๆ ในเวลาที่ควรหยุดดูอยู่
เฉย ๆ, ถ้าจะสูบลูกโดยส่วนเดียวทองก็จะไหม้ได้, ถ้าจะประพรมน้ำ
โดยส่วนเดียวทองก็จะเย็นสิ้นความร้อน, ถ้าจะหยุดดูอยู่เฉย ๆ โดยส่วน
เดียว ทองก็จะไม่สุกได้, ต่อเมื่อสูบบ้าง ประพรมน้ำบ้าง หยุดดู
อยู่เฉย ๆ บ้าง ตามเวลาที่จะทำอย่างไรทองนั้นจึงจะอ่อนควรแก่
การงาน ผุดผ่อง ไม่เลี้ยว ใช้ทำเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา,
จิตก็ฉุนฉุนเหมือนกันและผู้ทมนิมนต์เป็นสัมมาสมาธิดังกล่าวนั้น น้อมสมาธิ
จิตนั้นไปเพื่อยุติเห็นแจ้งธรรมที่ควรรู้อย่างเห็นแจ้งใด ๆ ก็จะรู้อย่าง
แจ้งในธรรมนั้น ๆ ได้ เหมือนอย่างสักขีพยานผู้เห็นเหตุการณ์ด้วย
จักขุประสาท.

ข้อสำคัญ ได้ทรงแสดงประโยชน์ของสมาธิว่า เป็นวิสุทธิธรรม-
สุขวิหาร คือเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน, แต่ไม่ใช่สัลเลขธรรม

คือ ธรรมเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส ดังที่ตรัสไว้ในสัลเลขสูตร, ผู้หลง
ในผลของสมาธิ อาจเกิดสำคัญตนว่าเป็นผู้วิเศษกลายเป็นคนอุตตริไป
ในทางที่ผิด กลับเพิ่มกิเลสและความชั่วมากขึ้นกว่าคนโดยปรกติ, มี
ตัวอย่างดังพระเทวทัตและคนอื่น ๆ อีกมาก ทั้งในและนอกพระพุทธ-
ศาสนา. พระบรมศาสดามีได้ทรงสรรเสริญผลของสมาธิในอิทธิ-
ปาฏิหาริย์ ว่าเป็นนิยานิกรรมเครื่องนำออกจากกิเลสและกองทุกข์
หรือสัลเลขธรรม ดังกล่าว, แต่ได้ตรัสสอนให้ทำสมาธิเพื่อน้อมสมาธิ-
จิตไปอบรมปัญญาเพื่อความขัดเกลาต่อไป.

ลองพิจารณาดูอย่างง่าย ๆ สมมติว่ามีฤทธิ์เดชเหาะเหินเดิน
อากาศได้ ถ้าทำได้เป็นอาจินก็มีใช้เป็นของแปลกประหลาด เหมือน
อย่างนกและเรือบิน, และถ้าผู้นั้นเป็นคนชวกยิ่งทำให้เป็นที่หวาดกลัว
ไม่ไว้วางใจ. ฉะนั้นข้อสำคัญในพระพุทธศาสนา จึงอยู่ที่การ
ปฏิบัติขัดเกลากิเลสและความชั่วด้วยวิธีละความชั่ว ประพฤติ
ความดีและทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว, การทำสมาธิที่มุ่งหมาย
ก็คือทำใจให้ตั้งมั่นแน่วแน่ เพื่อให้เกิดพลังเรียวแรงในการ
ปฏิบัติขัดเกลาดังกล่าวแล้ว, แต่ถ้าเกิดหลงในผลของสมาธิ
สำคัญตนผิดไปในอุตตริธรรมต่าง ๆ นอกทางพระพุทธศาสนา
คือนอกธรรม นอกวินัยของพระบรมศาสดา ก็จะเกิดโทษและ
ความเสื่อมเสียต่าง ๆ.

พระบรมศาสดาได้ทรงทราบเหตุที่จะทำให้เกิดความเศร้า-

เองความผ่องแผ้วแห่งสมาธิต่าง ๆ ดังที่เรียกว่า ฌาน วิโมกข์
 ภาติ สมาบัติ เป็นต้น และได้ตรัสบอกชี้แจงไว้โดยรอบคอบ
 ถ้วนทุกประการ เพื่อให้บุคคลปฏิบัติสมาธิในทางที่ถูกต้อง โดย
 พยายามใช้เพื่อเพิ่มพูนกิเลส แต่เพื่อปฏิบัติขจัดเกลากิเลสและ
 ความชั่วในตน ตามทางพระพุทธศาสนา มีอรรถาธิบายดังแสดง
 ด้วยประการฉะนี้.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๘

ปฐมนิเวศานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติหนหลังได้

แสดง วันอังคารที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จปริ สารีปุตฺต ตถาคโต

อนเภาวิหิตํ ปุพฺพนิवासํ อนุสฺสเรตฺติ.

บัดนี้จักแสดงกรรมมิกภาพรรณนากรรมคำสั่งสอนของพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันฟังกรรมทเวียนมาถึงเข้า
อนัตตฤทพิงเคารพฐาในพระพุทธานุศาสนัน โดยส่วนรวม
ก็คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อันเรียกว่า พระรัตนตรัย
ซึ่งเป็นสรณะอันเกษมอุดม, พระสรณะทั้งสามนี้เป็นวัตถุเนื่องกัน
อาศัยกัน เหมือนอย่างไม้ที่ตั้งสามอันอิงกันอยู่ ถ้าขาดเสียอันหนึ่ง
อีกสองอันก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม
พระธรรมอันพระสงฆ์ทรงรักษาไว้ พระสงฆ์ก็เป็นสาวกคือศิษย์ของ
พระพุทธเจ้า.

พระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยพระปัญญาคุณ คุณคือความ
ตรัสรู้จริง พระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์จริง พระกรุณาคุณ

นคือพระกรุณาจริง ไม่เป็นที่สงสัย, แม้พระกายอันเป็นส่วน
 นธสังขารจะดับไปแล้ว แต่ยังทรงดำรงอยู่ด้วยพระคุณทั้ง
 ลาย ซึ่งเมื่อบุคคลผู้ฟังธรรมปฏิบัติธรรมจนเห็นธรรมบนด้วย
 นเองแล้วก็จะสามารถจะเห็นองค์พระพุทธเจ้าได้ ดังพระพุทธ-
 ภาษิตที่ตรัสไว้ว่า “โย ธมฺมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี” แปลความ
 ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” ดังนี้, ฉะนั้นผู้เห็นธรรมจึงอาจ
 เห็นพระพุทธเจ้าได้ทุกเมื่อ ในเวลาเมื่อยังดำรงพระชนม์อยู่ก็ตาม
 ในเวลาเมื่อปรินิพพานแล้วก็ตาม. เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ ถ้าไม่เห็น
 ธรรมก็ไม่อาจเห็นพระองค์ได้ เห็นได้แต่เพียงพระกายเท่านั้น, ดังเช่น
 ปกาชวักเดินผ่านพระพุทธเจ้าและได้ทูลไต่ถาม พระองค์ได้ตรัสตอบ
 ต่อปกาชวักไม่เชื่อ สันคีระষะเดินหลีกไป แม้จะเดินเฉียดพระกาย
 ไปเช่นนั้นก็ไม่เชื่อว่าได้เห็นพระองค์, ฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่าบัณฑิตไม่มี
 พระสรณะที่หนึ่งแล้ว เพราะพระสรณะที่หนึ่งยังมอยู่บริบูรณ์แก่ผู้ทรง
 ถึงพระองค์เป็นสรณะจริง ทั้งอาจเห็นพระองค์ได้จริงในเมื่อเห็น
 พระธรรม.

ส่วน พระธรรม นั้น แบ่งออกเป็น ปริยัติ ส่วนหนึ่ง ปฏิบัติ
 ส่วนหนึ่ง ปฏิเวธ ส่วนหนึ่ง, ข้อพระธรรมที่เขียนไว้ในพระคัมภีร์
 ที่เรียนกัน ทพดกัน หรือที่แสดงกันอยู่ จะเป็นใครพูดใครแสดงก็ตาม
 ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต ถ้าถูกต้องกับที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็
 เรียกว่าปริยัติธรรม, การปฏิบัติของแต่ละบุคคล เมื่อปฏิบัติถูกต้อง

ตามทีพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เรียกว่าปฏิบัติธรรม, การรู้เหตุ
ตลอดในการปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติอย่างถูกต้อง เหมือนดังที่
พระพุทธเจ้าได้ตรัสและทรงแสดงไว้ ชื่อว่าปฏิเวธธรรม, พระธรรม
มีจริง ทุกกาลสมัย ยิ่งเรียนยิ่งปฏิบัติก็ยิ่งรู้จริงเห็นจริงเป็นสิ่งที่พึง
พิสูจน์ได้ด้วยตนเอง, แต่ข้อสำคัญต้องไม่ตั้งตนเป็นอาจารย์
พิเศษต่างหากไปจากพระพุทธเจ้า และอ้างว่าตำรับตำราอะไร ๆ ก็เป็น
ภูมิปรียัติไปเสียหมด ไม่ใช่ภูมิปฏิบัติหรือภูมิปฏิเวธ, แท้จริงถ้อย
คำของทุก ๆ ท่านที่พูดออกมากลั่นเป็นปรียัติทั้งนั้น แต่พระปรียัติ
ของพระพุทธเจ้าโดยตรงมีหลักฐานมั่นคงกว่าปรียัติของเกจิอาจารย์
ใด ๆ ทั้งสิ้น.

ส่วนพระสงฆ์นั้นอาจเป็นทกลางแคลงกันอยู่ว่าเป็นพระสรณะได้
ทุกกาลสมัยหรือไม่, ในข้อนี้จึงควรเข้าใจว่าพระสงฆ์ที่เป็นสรณะข้อ
ที่ ๓ นั้นท่านหมายถึงพระอริยสงฆ์ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุด, พระอริย-
สงฆ์เป็น “สทุหมมโષ เกิดจากพระสัทธรรม” พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสไว้ในเวลาใกล้ปรินิพพานว่า “มรรคมืองค์แปดมีอยู่ในธรรม
วินัยใดสรณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เกิดขึ้นในธรรมวินัยนั้น” ดั่งนี้
ฉะนั้นเมื่อยังมีผู้ปฏิบัติจริงในพระธรรมวินัยอยู่ ก็ไม่ควรคิดว่าไม่มี
หมู่แห่งสมณะดังกล่าว.

อันทางตรงที่ควรจะทำให้เกิดศรัทธาปสาทะ ตั้งมั่นในพระสรณะ
ดังกล่าวก็คือ การตั้งใจฟังศึกษาพระพุทธศาสนาให้ได้ปัญญาใน

๖๕
หลายกงน.

อันสัตตะ คือสัตตะโลกทั้งปวงผู้เกิดมารวมทั้งตนเองด้วย ประ-
 กอบด้วย รูปธรรม ส่วนหนึ่ง นามธรรม ส่วนหนึ่ง ท่านแสดงว่า
 เริ่มต้นเมื่ออุปปฏิสนธิครั้งแรกในครรภ์ของมารดานั้นเป็น กลละ
 ขน มี สัตตะ หรือจะสมมติเรียกว่า จิต เข้าอาศัยเป็นปฐมจิตปฐม
 วิญญาณ^๕ ขน, กลละรูปนั้นจึงดำรงอยู่ และเติบโตขึ้นได้ไม่เน่าสลาย
 ไปเสีย และเติบโตบริบูรณ์ขึ้นโดยลำดับจนถึงคลอออกจากครรภ์
 โดยปกติ ก็เป็น รูปร่างที่ประกอบด้วยอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น
 กาย และมโนะ เหล่านี้รวมเรียกว่ารูปธรรม, เมื่อมีรูปธรรมจึง
 สามารถรู้สึกเห็นรูป^๖ รู้สึกได้ยินเสียงเป็นต้น เรียกว่า วิญญาณ, เมื่อ
 มีวิญญาณ ก็มี เวทนา คือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ
 ไม่ทุกข์ไม่สุข, เมื่อมีเวทนา ก็มี สัญญา คือความจำได้หมายรู้ในรูป
 เสียง เป็นต้น ที่ทำให้เกิดเวทนานั้น ๆ, เมื่อมีสัญญา ก็มี สังขาร
 คือความคิดปรุง หรือความปรุงคิดไปต่าง ๆ ในเรื่องรูปเสียงเป็นต้น
 ตามที่จำได้หมายรู้นั้น ๆ, เมื่อมีสังขาร คือความคิดปรุงหรือปรุง
 คิดไป ก็มีความรู้สึกไปด้วย ความรู้สึกนั้นก็เป็นวิญญาณ ทั้งทำให้
 ต้องใช้อายตนะให้เกิดความรู้สึกเห็นรูป^๗ ได้ยินเสียงเป็นต้นใหม่ ๆ ขน
 อีก เป็นอันว่าวนกลับไปหาวิญญาณอีก, แล้วก็เป็นเวทนา เป็นสัญญา
 เป็นสังขาร แล้วก็เป็นวิญญาณ วนกันไปอีกเป็นวงกลมอยู่เช่นนั้นใน
 อารมณ์ คือเรื่องนั้น ๆ, เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งสี่
 รวมเรียกว่านามธรรม, รูปและนามทั้งสองนี้เป็น นิवास คือที่อยู่

๑. สัตตะอันหมายถึงตนเองด้วยหรือของจิต, จิตมีรูปเป็นคหาทอาศัย
 ๒. ละน้อมออกไปรู้เรื่องต่าง ๆ คือเรื่องรูป เรื่องเสียงเป็นต้นด้วย
 ๓. ญาณ เวทนา สัญญา สังขาร, ถ้าจิตไม่น้อมออกไป เช่นใน
 ๔. ลาหลับ หรือในเวลาที่ตั้งใจไปในเรื่องอื่น ญาณ เวทนา สัญญา
 ๕. สังขาร ก็ไม่เกิดขึ้น, ต่อเมื่อจิตน้อมออกไปรับเรื่องใด จึงเกิดญาณ
 ๖. เวทนา สัญญา สังขาร ขึ้นในเรื่องนั้น, ฉะนั้นอาการทั้งสี่เรียกว่า
 ๗. าม คือเป็นอาการที่น้อมออกไปรู้ของจิต, ถ้าจะเทียบกับวัตถุ รูปก็
 ๘. เหมือนอย่างรถทมิเครื่องบริบูรณ์ สัตตะหรือจิตก็เปรียบเหมือนคน
 ๙. บริบูรณ์ นามก็เปรียบเหมือนกำลังขับของรถทมิชนเมื่อติดเครื่อง,
 ๑๐. กำลังขับมิใช่รูปเป็นแต่นาม เมื่อเครื่องหยุดกำลังขับก็หยุด, เหมือน
 ๑๑. อย่างเมื่อพักหลับ นามธรรมก็สงบ, ฉะนั้นรูปธรรมและนามธรรม
 ๑๒. รวมกันเป็นนิवास คือเป็นที่อยู่ของสัตตะหรือของจิต เริ่มต้นด้วย
 ๑๓. ความเกิดลงท้ายด้วยความดับ, รูปนามเกิดก็หมายถึงว่าสัตตะหรือจิต
 ๑๔. ขาถอปฏิสันธิ, เมื่อรูปนามดับก็หมายถึงว่าสัตตะหรือจิตจุติ คือเคลื่อน
 ๑๕. ไป, เคลื่อนไปไหน ก็คือเคลื่อนไปถอปฏิสันธิในนิवासคือที่อยู่ใหม่,
 ๑๖. เมื่อที่อยู่ใหม่นั้นดับไปก็เคลื่อนไปหานิवास คือที่อยู่ใหม่สืบไปอีก.
 ๑๗. การที่สัตตะหรือจิตท่องเที่ยวไปในนิवास คือที่อยู่ด้วยอำนาจของปฏิ-
 ๑๘. สันธิ และจิตดังกล่าวมานี้ ท่านแสดงว่า เป็น อนมตักกะ คือมีที่สุด
 ๑๙. อันใคร ๆ ไม่ตามไปรู้ได้, คือไม่รู้ว่าที่สุดของอดีตอยู่ที่ไหน ที่สุด
 ๒๐. ของอนาคตอยู่ที่ไหน เพราะเมื่อยังมีกิเลสก็จะถอปฏิสันธิต่อไปอีก

อย่างไม่สิ้นสุดจนกว่าจะสิ้นกิเลส.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีพระสติบริบูรณ์ เพราะมีพระจิตที่บริสุทธิ์จึงทรงระลึกได้ไปในอดีตชาติตลอดกัปป์ เป็นอเนกสุดที่จะประมาณได้ นี่เป็นพระพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้า.

ส่วนสำหรับบุคคลทั่วไป ก็อาจพิจารณาให้เห็นได้ในปัจจุบันนี้ในทางปฏิบัติ กล่าวคือพิจารณานิवास คือที่อยู่ของตนอันได้แก่รูปธรรมและนามธรรม ที่เปลี่ยนไปอยู่ในปัจจุบันนี้เอง, ทุก ๆ คนในบัดนี้เปลี่ยนแปลงนิवास คือที่อยู่ อันได้แก่รูปธรรมนามธรรมของตนเองอยู่เสมอ, รูปธรรมก็เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตั้งแต่เกิดจนบัดนี้ อย่างไม่หยุดยั้ง และจะเปลี่ยนแปลงต่อไปอีกจนกระทั่งดับ ดังที่เรากล่าวกันว่าปฐุมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย, แต่ความจริงความเปลี่ยนแปลงของรูปกายนั้นมีใช้นาน ๆ จึงเปลี่ยนครั้งหนึ่ง แต่เปลี่ยนอยู่เสมอทุกขณะ, เมื่อไม่กำหนดก็ไม่รู้ต่อเมื่อกำหนดพิจารณาจึงจะรู้ได้, ดังทวิทयाการในบัดนี้แสดงรับรองอยู่แล้วว่า แม้ส่วนที่แข็งแกร่งในร่างกายเช่นกระดูกก็เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย เพียงเวลาไม่นานเท่าไรก็เปลี่ยนจนหมดชุดเก่าไป, แต่เพราะมีสันตติ คือความสืบต่ออยู่จึงคงเห็นอยู่เหมือนอย่างไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป. ส่วนนามธรรมนั้นยิ่งเปลี่ยนแปลงไปเร็ว เมื่อจิตนึกออกมาไปรับเรื่องใด ก็เกิดนามธรรมขึ้นในเรื่องนั้น, เมื่อจิตปล่อยเรื่องนั้นไปจับเรื่องอื่นต่อไปอีก นามธรรมก็เกิดในเรื่องอื่นนั้นต่อไปอีก, วันหนึ่ง ๆ จิตได้นึกออกมาไปจับเรื่องมากมายเท่าใด นามธรรมก็เกิดขึ้น

หมายเท่านั้น. ฉะนั้นเมื่อกล่าวอย่างละเอียด จิตจึงถือปฏิสนธิใน
 หนึ่ง และจุติ ก็เคลื่อนจากเรื่องนั้นแล้ว ก็ไปถือปฏิสนธิใน
 หนึ่งต่อไปอีก เป็นไปอยู่ดังนี้ทุกขณะจิต. ฉะนั้นรูปธรรม นาม-
 ธรรม อันเป็นนิवासที่อยู่ของสัตตะหรือของจิตแม้ในปัจจุบันนี้เองก็
 เปลี่ยนไปอยู่เสมอ, พิจารณาย้อนหลังไปในอดีตก็จะเห็นว่าเช่นนั้น
 เสมอพิจารณาดูให้ละเอียดย้อนขึ้นไปจนรู้สึกชาติโนวาส คือที่อยู่ของ
 ว่า เมื่อนั้น ๆ เราได้มีรูปร่างนี้ มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร
 ญาณอย่างนั้น ๆ ในเรื่องนั้น ๆ ก็ยังจะเห็นหน้าตาของนิवास คือรูป
 ธรรมนามธรรมของตนประจักษ์ชัดขึ้น, ทำให้เห็น อนิจจตา คือ
 งามที่ปรวนแปรเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาโดยลำดับ และจักปรวนแปร-
 เปลี่ยนแปลง สืบต่อไปในภายหน้าด้วยลักษณะอาการอย่างเดียวกัน,
 ทำให้เกิดความหยาบลง หายต้น ในเรื่องทั้งหลายทั้งที่น่าปรารถนา
 น ลาภ ยศ สรรเสริญ สุขทั้งที่ไม่น่าปรารถนา เช่นความเสื่อมลาภ
 เสื่อมยศ นินทา ทุกข์, เพราะจักเป็นเรื่องอันใดก็ตาม น่าปรารถนา
 ตาม ไม่น่าปรารถนาก็ตามที่ สัตตะ หรือจิตท่องเที่ยวไปยึด
 เป็นอารมณ์ ก็จะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป, เป็นอัน
 ได้ประสบกรรมะ คือความจริงได้ประการหนึ่งแม้ด้วยสัญญา, และ
 เมื่อได้พิจารณาทำสัญญาให้เป็นปัญญาขึ้น ก็จะหายลงหายประมาณ
 เหตุให้ตั้งตนอยู่ได้คงที่ในโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกอบด้วยพระปุพเพนิวาสา-

นุสสติญาณ คือความรู้กำหนดระลึกที่อยู่ในหนหลังได้ตลอดอเนก
 ชาติจึงเป็นพระกำลังประการหนึ่ง ที่ทำให้พระองค์ปฎิญาณฐานะ
 ของหัวหน้า บัณฑิตเห็นว่ายังพรหมจักรให้เข้าไปในบริษัท
 ทั้งหลาย ประดิษฐานพระพุทธานุศาสนาสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ มี
 อรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๙

อุทูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จิตและอุปนิสัยของสัตว์ทั้งหลาย

แสดง วันเสาร์ ที่ ๕ กันยายน ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

ปุณ จปรี ภิกฺขเว ตถาคโต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺธเณ
กุกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสตี จมานเณ อุปฺปชฺชมานเณ หิเน
เต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุกเต ทุกฺกเต ยถากมฺมุเปเต สตฺเต
นาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงธรรมิกถา พรรณนาพระพุทธศาสนา คือคำ
สอนของพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาในทางธรรม
สมควรแก่วันธรรมสวนะที่เวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี้.

หลักพระพุทธศาสนาหลักหนึ่งที่สำคัญ และเกี่ยวกับการปฏิบัติอยู่
คือ หลักกรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้หลักกรรมนี้และทรง
ตั้งสั่งสอน จึงสมควรที่จะสนใจศึกษาเพื่อเป็นทางปฏิบัติสำหรับตน.

คำว่า “กรรม” เป็นชื่อของการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคล
ทำ อันเกิดจากเจตนาคือความตั้งใจ, ฉะนั้น เบื้องต้นของกรรม
คือ เจตนา ซึ่งมีพระพุทธภาษิตแสดงว่าเป็นตัวกรรม ดังพระพุทธ-
ภาษิตว่า “เจตนาหิ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมํ

กโรติ กาเยน วา วาจา ย วา มนสา วา ” แปลความว่า “ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เพราะว่าบุคคลมีเจตนาแล้ว จึงทำกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ” โดยปรกติทุกๆ คนย่อมมีเจตนาทำ พุทฺธิ คิณฺณํ เตมฺหํ เมื่อทำก็เป็นกายกรรม เมื่อพูดก็เป็นวจีกรรม เมื่อคิดก็เป็นมโนกรรม จึงทำกรรมพอกพูนอยู่ไม่ว่างเว้น.

มีปัญหว่ากรรมที่ทำพอกพูนอยู่เสมอ นั้น ทำแล้วก็แล้วไป หรือยังมีอะไรเหลืออยู่ และปนเป็นกรรมกองเดียวกันหมด ไม่มีดีมีชั่วหรืออย่างไร.

ปัญหานี้ ตอบได้ว่า กรรมที่ทำไว้แล้ว หาเลิกแล้วกันไม่ ยังคงเป็นของตนอยู่ ดังคำว่า “ กัมมสฺส โทกมฺหิ เรามีกกรรมเป็นของของตน ” แม้ทางกฎหมายก็ไม่ยอมให้กรรมที่ทำแล้วเป็นอันว่าแล้วไป เมื่อไปทำกรรมที่ผิดกฎหมาย ก็ต้องมีโทษตามกฎหมาย, ถึงในทางวินัยก็เหมือนกัน เมื่อภิกษุประพฤติผิดวินัย ก็ต้องมีอาบัติเป็นโทษติดตัวอยู่. เมื่อเรียกด้วยโวหารว่า กรรม ก็มีกรรมนั้นเองติดตัวอยู่ และจารึกอยู่ในใจ อาจจะลืมหรอนักชนมาได้ และกรรมนั้นก็มีโทษเป็นกองเดียวกันไม่มีดีไม่มีชั่ว แต่เป็นกรรมที่ติด ซึ่งเกอฏฺฐตนฺตํ และผูกพันให้เป็นที่ติดตัว เป็นกรรมที่ชั่ว เพราะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ให้เป็นทุกข์เดือดร้อนกัน, ทั้งนี้เพราะเกี่ยวข้องกับบุคคล จึงมีแบ่งว่าดีในเมื่อก่อให้เกิดสุข และว่าชั่วในเมื่อก่อให้เกิดทุกข์ ยกบุคคลเสียแล้ว

ไม่มีดี ไม่มีชั่ว ฉะนั้น กรรมจึงมีดี มีชั่ว แบ่งตามลักษณะที่
กล่าวนั้น.

ทุก ๆ คนก็ยอมรับเรื่องความดีความชั่วอยู่ทว่หน้ากัน ต่างกันแต่
การปฏิบัติของความดีความชั่ว ซึ่งแต่ละลัทธิก็แสดงผิดแผกกันไป, ฉะนั้น
กรรมดีกรรมชั่วจึงมีอยู่แก่ทุกคน และทุก ๆ คนต้องเป็นทนายาทรกับผลของ
กรรมที่ตนทำไว้ เหมือนอย่างบุตรเป็นทนายาทรกับมรดกของมารดาบิดา,
ถ้าเป็นทนายาทร ก็จะต้องรับผลในเวลาต่อไปอย่างแน่นอน แม้
มิได้รับในเวลานั้น แต่ก็จะต้องได้รับแน่หลักเลียงไม่พ้น ตงตัน
การก่อเกิดถอกำเนิดอย่างใดอย่างหนึ่ง.

ทุก ๆ คนที่เกิดมา ทางร่างกายภายนอก ย่อมมีมารดาบิดาเป็น
ตนเกิด เช่นที่เรียกว่าชนกชนนี แปลว่าผู้ให้เกิด, แต่เมื่อแสดง
ทางหลักกรรมภายใน กรรมที่ทำไว้นั้นเองเป็นชนกชนนีของตน คือ
กรรมเป็นกำเนิดก่อให้เกิดขึ้นมา, ตนเองเป็นผู้สร้างกรรมของตน
จึงถือว่าเป็นผู้สร้างตนขึ้นเอง คือเป็นผู้สร้างชาติอันใดแก่ความเกิด
ให้เกิดขึ้น ไม่มีใครอื่นมาเป็นผู้สร้างให้ ส่วนทางร่างกายก็สืบเชื้อสาย
ไปตามเรื่อง.

แม้การสืบพงศ์พันธุ์ต่อไปก็เช่นเดียวกัน เมื่อกล่าวทางร่างกาย
ภายนอก บุคคลก็เป็นมารดาบิดาบุตรธิดาให้เกิดสืบต่อไป, ส่วนใน
ทางหลักกรรมภายใน กรรมนั้นเองเป็นเผ่าพันธุ์ซึ่งบุคคลจะต้องเป็นผู้สืบ
ต่อไป ซึ่งเท่ากับว่าตนเองนั้นแหละเป็นพ่อแม่ของตนเอง และตนเอง

นั้นแหละเป็นลูกของตนเอง สืบต่อไปเป็นบุคคลเดิมนั่นเองตลอดสาย,
เพราะมีกรรมเป็นผู้อำนวยให้เป็นไปเป็นช่วงๆ และช่วงไหนจะสมมติ
เรียกว่าอะไร เป็นการเปรียบเทียบก็สุดแต่จะว่า.

รวมความว่า ทุก ๆ คนต้องพึงพาอาศัยกรรมเป็นไปทั้งนั้น ทั้ง
กรรมดีกรรมชั่ว พึงกรรมดีให้พาไป คือกรรมดีนำให้ได้รับความสุข
ต่าง ๆ พึงกรรมชั่วให้พาไป คือกรรมชื่อนำให้ประสบความทุกข์ต่าง ๆ,
ในภายนอกอาจต้องพึงพาอาศัยบุคคลเป็นต้น แต่ภายในต้องอาศัยกรรม
ขึ้น เดิน นั่ง นอนอยู่ก็กรรม, ดังจะพึงเห็นได้ว่ากรรมนั่นเอง ทำให้
บุคคลมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน, ในฝ่ายชั่ว เช่นเรียกว่า โจร เพราะ
โจรกรรม, เรียกว่าคนชั่วต่าง ๆ ก็เพราะกรรมชั่วต่าง ๆ, ในฝ่ายดี
เช่นเรียกว่าคนดี เพราะบุญกรรม, ในฝ่ายที่เป็นกลาง ๆ เกี่ยวกับอาชีพ
ต่าง ๆ เช่นเรียกว่าแพทย์ ก็เพราะเวชชกรรม, เรียกว่าพ่อค้า ก็เพราะ
พาณิชยกรรม, เรียกว่าชาวนา ก็เพราะกสิกรรม, บุคคลทุกจำพวก
เหล่านี้จะไปในที่ไหน อยู่ในอิริยาบถอะไร ก็คงเรียกชื่อนั้น ๆ จึง
เกาะอยู่กับกรรมดีบ้าง ชั่วบ้าง และได้รับผลของกรรมนั้นอยู่เสมอ
ดังที่ท่านสอนให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือ
ชั่ว จักเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น.

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ทุก ๆ คนพิจารณาให้ทราบหลักกรรม
ดังกล่าวเนื่อง ๆ เพื่อเป็นผู้ไม่ประมาทพยายามละกรรมที่ชั่ว ประกอบ
แต่กรรมที่ดี, เพราะทุก ๆ คนสามารถละกรรมที่ชั่ว ประกอบกรรมที่

ก, การที่ยังปฏิบัติดังกล่าวไม่ได้ ก็เพราะยังประมาทมิได้พิจารณา
 ธุระหนักในหลักกรรม และไม่เชื่อกรรม ไม่เชื่อผลของกรรม ไม่
 ความทสัความกรรมเป็นของของตน, ต่อเมื่อเป็นผู้ไม่ประมาทและ
 รัชหาความเชื่อดังกล่าว จึงจะละกรรมชั่ว ทำกรรมดีได้ตามสมควร.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงทราบว่าสัตว์เป็นไปตามกรรม ดัง
 ะบาติทยกไวเบองตน แปลความว่า “อีกข้อหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย
 ระตถาคคเห็นสัตว์ทั้งหลายจตุอยู่ อุตติอยู่ ชิงเลว ดี มี
 ณะดี มีวรรณะไม่ดี ไปดี ไปไม่ดี รู้สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้เข้า
 ต่าง ๆ กันตามกรรม ด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ หมดจก ล่วงของ
 ุชย์ ว่าสัตว์เหล่านั้นนอ ประกอบด้วยกายสุจริต วิจิสุจริต
 ในสุจริต คำว่าพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือกรรมของ
 ฉฉาทิฏฐิ สัตว์เหล่านั้นนอ กายแตกทำลายตายไปแล้ว เข้าถึง
 าย ทุกติ วินิชาต นิรยะ, ส่วนสัตว์เหล่านั้นนอประกอบ
 ้วยกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต ไม่คำว่าพระอริยเจ้า เป็น
 ัฒมาทิฏฐิ สมหาทานกรรมของสัมมาทิฏฐิ สัตว์เหล่านั้นนอ กายแตก
 ายตายถึงแล้ว เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้อที่ตถาคคเห็นสัตว์
 ึ่งหลาย รู้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงตามกรรมแม่น เป็นตถาคคผละ
 องตถาคค ชิงพระตถาคคอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า
 ันลอสหนาทยังพรหมจักรให้เข้าไปในบริษัททั้งหลาย” ดังนี้.
 ตามพระบาลี แสดงว่าพระตถาคคเจ้าได้ทรงมีพระญาณเห็น

สัตว์ทั้งหลาย จิต คือ เคลื่อนจากภพชาติหนึ่ง ๆ อุปบัติ คือ เข้าถึง
ภพชาติหนึ่ง ๆ มีต่าง ๆ กัน คือ ที่เลว ได้แก่มัชฌิมชาติตระกูล โภคะ
สชาติบัญญัติเป็นต้นต่ำทรม, ส่วนที่ดีก็ตรงกันข้าม, มีวรรณะดี ได้
แก่มัวรรณะผิวพรรณที่น่าปรารถนาพอใจ, มีวรรณะชวักตรงกันข้าม,
เป็นสุขคติ ไปดี ได้แก่มังคัมมทรัพย์มาก, เป็นทุกข์คติ ไปชั่ว ได้แก่
ขัตสันจนทรัพย์, ทรงทราบพระญาณว่าสัตว์ทั้งหลาย เข้าถึงภพชาติ
ต่าง ๆ กันดังกล่าว ตามกรรมที่ตนเองได้ทำไว้ พระญาณนี้เรียกว่า
จุตูปปาตญาณ แปลว่า ความหยั่งรู้ความเคลื่อนไหวและความเข้าถึง
ของสัตว์ทั้งหลาย.

ความเคลื่อนไหว เรียกตามศัพท์ว่า จิต ความเข้าถึง เรียกตาม
ศัพท์ว่า อุปบัติ ใช้แทนคำว่า ตายเกิด, ทุก ๆ บุคคลซึ่งยังต้องตายเกิด
เรียกว่า สัตว์ แปลว่า ผู้ข้อง ผู้ติด เพราะยังไม่หลุดไปจาก วัฏฏะ
คือ วนเกิดตาย หรือ เวียนเกิดเวียนตาย, เมื่อสัตว์ตาย ร่างกายเป็น
ผู้ตาย แต่สัตว์เป็นผู้จิต คือ เคลื่อนออกไปจากร่างกายที่ตายนั้น ไปอุปบัติ
คือ เข้าถึงร่างกายใหม่, ความก่อเกิดแห่งร่างกายใหม่เรียกว่าเกิด, ฉะนั้น
ตายเกิดจึงเป็นคำที่ใช้สำหรับร่างกาย และความเกิดของร่างกายนี้เอง
ต้องมีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เป็นไปตามพงศ์พันธุ์และตามกรรมตา
ของกายซึ่งประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ ตลอดไปจนตาย, ส่วนความอุปบัติ
จนถึงจิตของสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นแดนเกิด กรรมจึงเป็นชนกชนนี
ของสัตว์ทั้งหลาย, เมื่อพูดโดยฐานเป็นการก (ผู้ทำ) ก็ต้องว่าสัตว์นั้น

เป็นชนกชนนีของตัวเอง ทั้งจะต้องเป็นบุตรธิดาของตนเองสืบ ๆ
ไปดังกล่าวแล้วข้างต้น.

ความชอบพวงพิจารณาเทียบเคียงในปัจจุบัน คือ พิจารณาดูที่ตน
ในปัจจุบัน จะเห็นว่ากายของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง ตัวของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง
ของเรามีความเป็นไปในทางหนึ่ง ตัวของเร่อีกทางหนึ่ง, ความ
เป็นไปของกาย เช่นต้องบริโภค ต้องถ่าย ต้องเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่
จนถึงตาย, ความเป็นไปของตัวเราเกี่ยวแก่จิตใจ ต้องเล่าเรียน
ภาษา ต้องทำการงาน ไม่ค่อยจะรู้สึกว่าจะแก่จะตาย เพราะมักจะประมาณ
เหมือนไม่แก่ไม่ตาย และไม่ค่อยจะยอมรับรู้ความแก่ของร่างกาย เข้า
ว่า ร่างกายจะแก่ก็แก่ไป แต่ใจไม่แก่, รวมความแล้ว ความเป็น
ไปของตัวเราในปัจจุบันเกี่ยวกับกรรมหรือเจตนาของเราเอง เจตนา
กรรมนั้นเป็นผู้บังคับบัญชาตัวเราให้เป็นไป เพราะเมื่อมีเจตนาแล้ว จึง
กายกรรม วาจกรรม มโนกรรมต่าง ๆ ทั้งในทางดีทั้งในทางชั่ว.

อันความดีและความชวนมลักษณะพร้อมทั้งผลต่างกัน เมื่อเป็น
ความดีจริง ถึงใครจะพยายามเปลี่ยนแปลงให้เป็นความชั่วก็ไม่อาจ
ได้คงเป็นความดีอยู่นั่นเอง, แม้ความชั่วก็เหมือนกัน เมื่อเป็นความ
ชั่วจริงก็คงเป็นความชว่อยู่แน่นอน ไม่มีใครสามารถจะกลับกลายให้
เป็นความดีไปได้, ส่วนความอ้างเอาเองและความเข้าใจของคน ก็
ขึ้นเพียงความอ้างเอาหรือความเข้าใจเท่านั้น, แม้จะทำให้เกิดผล
อย่างไรอย่างหนึ่งได้บ้าง เช่นการไล่ความ การยกยอโดยไม่เป็นจริง

ก็ไม่ใช่ผลของความดีหรือความชั่วนั้นโดยตรง, ผลของความดีหรือความชั่วนั้นจะต้องมาถึงในเมื่อถึงโอกาส เพราะการให้ผลของความดีหรือความชั่วก็มีเวลาเหมือนวันคืน, เมื่อยังเป็นเวลากลางวัน จะเร่งให้เป็นกลางคืนสักเท่าไร ก็คงเป็นไปไม่ได้ จนกว่าจะถึงเวลาสิ้นวันเวลากลางคืนก็มาถึงเข้าเอง, แม้ในเวลากลางคืนก็เหมือนกัน จะเร่งให้เป็นกลางวันสักเท่าไรก็เป็นไม่ได้ จนกว่าจะสิ้นคืน แล้วกลางวันก็เริ่มขึ้นเอง เวลาที่ความดีให้ผลเหมือนกลางวัน เวลาที่ความชั่วให้ผลเหมือนกลางคืน, ฉะนั้น บุคคลในโลกนี้เมื่ออยู่ในระยะกาลที่ความดีให้ผล ก็มีชีวิตสว่างไสวรุ่งเรือง แม้จะทำความชั่วในระหว่างนั้นก็ยิ่งสว่างไสวอยู่ก่อน จนกว่าจะถึงกาลของความชั่วให้ผล, แต่เมื่ออยู่ในระยะกาลที่ความชั่วให้ผล ชีวิตก็อับแสงเศร้าหมอง ถึงจะทำความดีในระหว่างนั้น ก็ยิ่งอับแสงต่อไปจนกว่าจะถึงกาลแห่งความดีให้ผล, เหตุฉะนี้ บุคคลบางคนหรือบางพวกผู้ไม่มีศรัทธาในกรรมหรือผลของกรรม จึงมักมีความเห็นเลือนลอยไปตามผลต่างๆ ที่เห็นจำเพาะหน้า เห็นอย่างไรก็พูดอย่างนั้น, เป็นต้นว่า เห็นบางคนทำดีและได้รับผลดีก็พูดว่าทำดีได้ดี, เห็นบางคนทำชั่ว แต่ได้รับผลดีก็พูดว่า ทำชั่วได้ดี, เห็นบางคนทำชั่วและได้รับผลชั่ว ก็พูดว่า ทำชั่วได้ชั่ว, เห็นบางคนทำดี แต่ได้รับผลชั่ว ก็พูดว่า ทำดีได้ชั่ว, คนมิใช่นอยพูดเลือนลอยไปตามที่ใดเห็นจำเพาะหน้าอย่างนั้น เพราะไม่ทราบหรือไม่เชื่อในกฎของกรรม อันเกี่ยวกับกาลกำหนดเหมือนอย่างวันคืน

กล่าว, ฉะนั้น เมื่อมีความรู้หรือความเชื่อในกฎของกรรม ก็จัก
 ราวอย่างแน่นนอนไม่เลือนล่อยว่า **ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว.**

ความดี ความชั่ว มีความคงตัวตามประเภทของตนดังกล่าวจึง
 ปรกว่า ธรรม เพราะธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงอยู่หรือทรงไว้,
 ามดีก็ทรงตัวเป็นความดีไม่กลับกลายเป็นความชั่ว จึงเรียกว่า กุศล-
 ธรรม หรือธรรมเฉย ๆ, ส่วนความชั่วก็ทรงตัวเป็นความชั่วไม่กลับ-
 ายเป็นความดี จึงเรียกว่า อกุศลธรรม หรือ อธรรม, สืบตาม
 ระพุทธภาษิตตรัสแสดงผลที่ไม่เสมอกันไว้ว่า

นหิ ธมฺโม อธมฺโม จ อุกฺโก สมวิปากิโน

อธมฺโม นิรยํ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุกตํ

แปลความว่า “ธรรมและอธรรม หามีวิบากคือผลเสมอกันไม่
 ธรรมย่อมนำไปสู่ niraya ส่วนธรรมย่อมให้ถึงสุคติ” ดังนี้.

บุคคลโดยปรกติ ย่อมมีปัญญา สามารถจะพิจารณาให้ทราบ
 เหตุผลได้ตามสมควร แต่ในข้อที่เกี่ยวกับตนและในขณะที่กำลังตกอยู่
 นอำนาจจิตหนา คือความอยาก หรือความโลภ โกรธ หลง ความ
 ำเอียงเข้ากับตน และกิเลสเหล่านี้ก็เป็นเครื่องบังปัญญามิให้เห็น
 ามจริง.

เมื่อพิจารณาให้เห็นเหตุผลจริงในปัจจุบัน และพิจารณา
 ายให้เห็นจริงในหลักกรรมกว้างขวางออกไป ก็จะทำให้กัมม-
 ุทธาเกิดตั้งมั่นเป็นเหตุเว้นทุจจริตประกอบสุจริต, **ไม่ว่าร้าย**

พระอริยเจ้า หรือคนดีคนบริสุทธิ์^๕ เป็นสัมมาทิฐิ^๖ สมาทานกรรม
 ของสัมมาทิฐิ^๗ ก็จะประสบผล^๘ คือทำให้เป็นคนดี มีวรรณะ
 ดี เป็นสุกตะ^๙ คือไปดี ตามสมควรแก่กรรมที่^{๑๐}ได้ทำไว้ มีอรรธนา-
 ธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้^{๑๑}.

ทศพลญาณ กัณฑ์ที่ ๑๐

อาสวกัษณฺณ ปรีชาหยั่งรู้ทำอาสวะให้สิ้น

แสดง วันพฤหัสบดี ที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุณ จปรํ สารีปุตฺต ตถาคโต อาสวานํ ขยา อนาสวํ
ตวิมุตฺตํ ปณฺณวิมุตฺตํ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉนิกตฺวา
สมฺปชฺช วิหรตීติ.

บัดนี้ จักแสดงธรรมิกถา พรรณนาศาสนธรรมคำสั่งสอนของ
องค์พระบรมศาสดา ตามควรแก่วินัยธรรมส่วนะที่เวียนมาถึงเข้า
ธรรมคำสั่งสอนนั้น ประกาศแจ้งธรรม ความจริง ซึ่งพระองค์ได้
รู้แล้วด้วยญาณปรีชาอย่างยิ่ง, พระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้
มีพระปรีชาญาณในธรรมทั้งปวง ดังที่เรียกว่า “พระสัพพัญญู”
คำว่า ผู้รู้ทั้งหมด, เรียกพระญาณนั้นว่า “พระสัพพัญญุตญาณ”
อย่างหนึ่ง ท่านแสดงว่าพระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณเป็นกำลังใน
ประกาศพระพุทธศาสนา ๑๐ ประการ เรียก ทศพลญาณ คือ:-

๑. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ฐานะ คือเหตุที่ควรเป็นได้ และ
ฐานะ คือมิใช่เหตุที่ควรเป็นได้ (ฐานาฐานญาณ)
๒. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ผลแห่งกรรม (วิปากญาณ)

๓. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง
(สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ)
 ๔. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ธาตุต่าง ๆ (นานาธาตุญาณ)
 ๕. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ธรรมาศัยของสัตว์ทั้งหลายอันเป็น
ต่าง ๆ กัน (นานาธมุตติกญาณ)
 ๖. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ความหย่อน และยิ่งแห่งอินทรีย์ของ
สัตว์ทั้งหลาย (อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ)
 ๗. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้การเศร้าหมองเป็นต้น แห่งธรรม
มีฉานเป็นต้น (ฌานาทีสังกิเลสาทีญาณ)
 ๘. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติหนหลังได้
(ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ)
 ๙. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ความเคลื่อนไหวและความเข้าถึงชาติภพ
ของสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นต่างกันโดยกรรม (จุตูปปาตญาณ)
 ๑๐. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ทำอาสวะให้สิ้น (อาสวักขยญาณ).
- พิจารณาตามเค้าความทั้งปวงที่พระตถาคตเจ้า ทรงรู้ ตามที่
ระบุถึงในพระญาณทั้ง ๑๐ นี้ ล้วนเป็นข้อสำคัญเกี่ยวแก่บุคคลทุกคน
ในทุกข้อทุกประการ, ฉะนั้น เมื่อทรงทราบตลอดแล้ว จึงทรงสามารถ
บั่นลือสืหนาท อันแปลว่า บั่นลืออย่างราชสีห์ ยังพรหมจักร อัน
หมายถึงพุทธจักร ให้เป็นไปในบริษัททั้งหลายได้. พรหมนั้นเดิม
พวกพราหมณ์นับถือว่า เป็นพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก จึงเป็นทนายถือ

อย่างสูงในศาสนาพราหมณ์, เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธ-
เจ้าไม่ทรงแสดงพรหมเหมือนอย่างนั้น แต่ยกมถอยคามาใช้ยกย้าย
อธิบายให้เป็นไปตามทางพระพุทธศาสนา, ฉะนั้น เมื่อกล่าวอย่าง
นี้ คำว่า พรหมจักร จึงหมายถึงพุทธศาสนจักรนั่นเอง.

กล่าวรวมความโดยย่อว่า (๑) อัน ฐานะ คือขอทเป็นได้ และ
ฐานะ คือขอทไม่เป็นได้ ควรกำหนดให้รู้ไว้ก่อน เพื่อจะได้ปฏิบัติ
สิ่งที่เป็นไปได้เท่านั้น ส่วนสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ถึงใครจะพยายามให้
เป็นไปได้สักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ, (๒) เป็นต้นว่า ผลของกรรม ย่อม
เกิดขึ้นตามควรแก่กรรม คือผลดี เกิดจากกรรมดี ผลชั่ว เกิดจาก
กรรมชั่ว ย่อมเป็นได้ดังนี้ ถ้าจะให้สับสนกัน ย่อมเป็นไปไม่ได้,
(๓) ผลดีนั้น เป็นต้นว่า ภูมิที่ดี เป็นสุขต่าง ๆ ผลชวนั้น เป็นต้นว่า
ภูมิที่ชั่วเป็นทุกข์ต่าง ๆ ทางไปสู่ภูมิเหล่านั้นคือกรรมนั่นเอง, (๔) และ
สัตว์ทั้งหลาย ผู้ประกอบกรรม ทำทางไปสู่ภูมิต่าง ๆ ย่อมมีกาย
และจิตใจประกอบกันเป็นสัตว์บุคคล กายนั้นประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ,
(๕) จิตใจก็มีอัธยาศัยต่าง ๆ กัน, (๖) ทั้งอัธยาศัยเป็นต้นที่เรียกว่า
อินทรีย์ ของบางคนก็หย่อน บางคนก็แข็ง, (๗) อัธยาศัยที่ยงนั้น
เกิดจากการประกอบกรรมปฏิบัติ มีสมาธิเป็นต้น การบำเพ็ญธรรม-
ปฏิบัตินั้น ก็มีเศร้าหมองบ้าง ผุดผ่องบ้าง แล้วแต่จะปฏิบัติผิดหรือ
ถูกวิธี, (๘) แต่เมื่อปฏิบัติให้ถูกวิธี จนได้ฌานซึ่งเป็นสมาธิอย่างสูง
และฌาน ซึ่งเป็นปัญญาอย่างสูง ก็อาจกำหนด ระลึกรู้ว่าส คือท

อาศัยในหนหลังได้, (๙) กำหนดรู้ความเคลื่อนไหวและเข้าถึงชาติภพ หรือภูมิ ต่าง ๆ กันโดยกรรมได้, (๑๐) จนถึงรู้จักทำอาสวะให้สิ้นไปในที่สุด.

ตามทักกล่าวมานี้ มีความสำคัญในขั้นสุดท้าย คือทำอาสวะให้สิ้น. คำว่า อาสวะ เป็นชื่อของกิเลสที่นอนจมหมักหมมอยู่ในจิต และพุ่งขึ้นมาในเมื่อกระทบอารมณ์เป็นเครื่องเร้าเตือน, เมื่อยังไม่ได้กระทบอารมณ์อะไรก็นอนจมเป็นตะกอน, จิตก็มืดมัว, เหมือนอย่างน้ำในตุ่มที่มิดตะกอนนอนจมอยู่ ดูก็น้ำใสสะอาด แต่เมื่อมีสิ่งไปกวนคนตะกอนก็พุ่งขึ้น ทำน้ำให้ขุ่น, จิตก็เหมือนกัน เมื่อถูกอารมณ์กระทบ ตะกอนจิตก็พุ่งขึ้น เป็นโลภ โกรธ หลง เป็นต้น เป็นเหตุให้ประพฤติกุศลกรรมต่าง ๆ คนยังทำกุศลกรรมอยู่ ก็เพราะอาสวะเป็นต้นเหตุ.

อาสวะ ท่านแสดงไว้ ๓ ได้แก่ กามาสวะ อาสวะคือกาม ความใคร่ปรารถนา, ภวาสวะ อาสวะคือภพ ความเป็น, อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ความไม่รู้จริง, อาสวะทั้ง ๓ นี้ อวิชชาเป็นต้นเดิม เป็นเหตุให้หลงยึดถือภาวะที่ไม่เป็นจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง และใคร่อยู่ในภาวะนั้น ขอนพึงเห็นได้อย่างสามัญ.

ในวันหนึ่ง ๆ ทุก ๆ คนอาจเข้าใจผิดในเรื่องทั้งหลาย น คือ อวิชชา, เมื่อมีความเข้าใจผิดในสิ่งใด ย่อมมีความยึดถือในสิ่งนั้นว่าเป็นเช่นนั้นจริง น คือ ภพ อันหมายถึงว่าเป็นเช่นนั้น, เมื่อเห็นว่า เป็นเช่นนั้น ก็ใคร่ปรารถนาเกาะเกี่ยวอยู่ น คือ กาม, ย่อมเป็นอยู่

นั้น จนกว่าจะเกิดความเข้าใจถูก.

พิจารณาดูเข้ามาอีกถึงความเข้าใจในตนเอง ที่เรียกว่า มานะ
 ความสำคัญตน, บางทีมีความสำคัญตนไปต่าง ๆ ว่า ดีกว่าเขาบ้าง
 เสมอเขาบ้าง เลวกว่าเขาบ้าง, จึงทำให้เกิดการดูหมิ่นเขา ในเมื่อ
 เข้าใจว่าดีกว่าเขา, ดีเสมอเขา ในเมื่อเข้าใจว่าเสมอเขา, อับอายว่า
 เลวกว่าเขา ในเมื่อเข้าใจว่าเลวกว่าเขา, ความเข้าใจตนดังกล่าวนี้
 หมายถึงเข้าใจชนิดที่เป็นกิเลส มิใช่หมายถึงชนิดที่เป็นปัญญา
 จึงทำให้เกิดการปรับปรุงตนให้ดีขึ้นในทางที่ชอบ, ความเข้าใจตนเอง
 ว่าเป็นอวิชา, ตนตามที่เข้าใจนั้นเป็นภพ, ความใคร่ยืนยันอยู่ว่า
 ตนเป็นอย่างนั้น เป็นกาม.

เมื่อกล่าวอย่างละเอียด ในบัดนี้ทุก ๆ คนย่อมมีความเข้าใจว่า
 ตนเองเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้ว จะเป็นอย่างนั้นจริงหรือไม่ ยังไม่
 กล่าวถึงก่อน จะกล่าวถึงแต่ว่า มีความสำคัญอยู่ดังกล่าวเท่านั้น สัมมต
 ธิกว่า ภูตะ แปลว่า ผู้เป็นแล้ว, แต่ว่า ในอนาคต อาจจะคิดอยาก
 เป็นนั้นเป็นนี้ต่อไป ซึ่งในปัจจุบันยังไม่ได้เป็น จึงแสวงหาเพื่อจะเป็น
 ตามที่ต้องการ สัมมตเรียกว่า สัมภเวสี แปลว่า ผู้แสวงหาสมภพ,
 ด้วยบุคคลทั่วไป จึงเป็นภูตะ และ สัมภเวสี กันอยู่ทุกเวลา, คือเป็น
 ภูตะ เพราะสำคัญตนว่าเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้ว เป็นสัมภเวสี
 เพราะแสวงหาเพื่อจะเป็นต่อไป, อาการเหล่านี้ เกิดทุกจิต ซึ่งยังมีความ
 สำคัญมั่นหมายหรือหวัง ถ้าหมดความสำคัญมั่นหมายหรือหวังแล้ว

แม้ในขณะที่นอนหลับ ก็ไม่มีอะไรทั้งหมด, ตื่นขึ้นมาแล้วก็เป็นและ
 จะเป็นกันต่อไปใหม่ จนกว่าจะหลับไปอีก, เพราะฉะนั้น เมื่อมีคนเข้า
 ไป การตัดสินใจบุคคลทุกคนเป็นหรือจะเป็นอะไร จึงอยู่ที่จิตใจซึ่งมี
 ความสำคัญมั่นหมายหรือหวังอยู่นั่นเอง ถ้าสนใจความสำคัญมั่นหมาย
 เสียแล้ว แม้นอนอยู่ ก็ไม่เป็นอะไร ทั้งจะไม่เป็นอะไรต่อไป, แต่จิต
 เช่นนี้ ท่านแสดงว่าเป็นจิตที่ไม่มีอาสวะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า
 เป็นจิตที่ไม่มีตัณหา ความฉนรณปรารภณา และอุปาทาน ความยึดถือ,
 แต่จิตที่มีอาสวะ จะไม่ให้มีความสำคัญมั่นหมายหรือหวังหาได้ไม่
 และจะให้รู้สึกสัมผัสในทุกข์ สิ่งที่ไม่ได้, เว้นแต่หลับหรือปราศ-
 จากความรู้สึกอะไร ๆ เลย หรืออยู่ในสมาธิที่แน่วแน่นเท่านั้น, แต่ใน
 ขณะเช่นนั้นปราศจากความรู้ ต่างจากจิตที่สิ้นอาสวะ ประกอบด้วย
 ความรู้เต็มที่ แต่ไม่มีความสำคัญมั่นหมายหรือหวังอะไร, และจิตที่
 มีอาสวะ แม้จะนับถือลัทธินี้หรืออะไร ก็สักแต่เป็นเครื่องอ้าง เพราะ
 มีมานะดังกล่าวดังแล้ว จึงมีความคิดที่จะให้เขาเหมือนตนในบางอย่าง
 ไม่ให้เหมือนตนในบางอย่าง เป็นต้น เพราะก็ยังเป็นภู่ตะหรือส้มกบเวส
 ดังกล่าวดังแล้ว.

สำหรับในชั้นสามัญ ยังมีอาสวะหรือตัณหาอุปาทานอยู่ ท่าน
 ก็สอนให้อาศัยกิเลสเหล่านั้นดำเนินไปในทางดี เช่นอาศัยตัณหา เพื่อ
 ให้เกิดความฉนรณทะยานอยากทำความดี อาศัยอุปาทานยึดถือความดี
 ไว้เก็บความดีเอาไว้สั่งสมให้เป็นบารมีอยู่ในจิต เพื่อดำเนินต่อไปกับอาสวะที่

ฝ่ายช้วนเก็บไว้ จะปล่อยทิ้งความดีเสียมิได้, แต่ความอยากตนนั้น
 มากเกินไปก็เป็นที่เดือดร้อน จำจะต้องสงบระงับเสีย เช่นเดียว
 กับสงบระงับความอยากชั่ว, ท่านจึงสอนให้บำเพ็ญสมาธิ คือทำใจ
 ตั้งมั่น แน่วแน่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว จนจิตสงบจากความฟุ้งซ่าน
 มากกว่า เป็นความพ้นทางใจอย่างหนึ่ง, ความพ้นได้ด้วยสมาธิ
 อย่างสูง คือ ฌาน เรียกว่า เจโตวิมุตติ แปลว่า ความหลุดพ้นด้วย
 อานาจแห่งใจ, วิมุตติข้อนี้เพียงอย่างเดียว ไม่อาจทำให้สิ้นอาสวะได้,
 เมื่อได้บำเพ็ญปัญญา คือทำความจริงให้เกิดจนรู้จักตัวอาสวะ
 และทำอาสวะให้สิ้น เรียกว่า ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอานาจ
 แห่งปัญญา, ท่านแสดงว่า บางท่านได้ปัญญาวิมุตติอย่างเดียว คือทำ
 สมาธิพอเป็นบาทของปัญญา แล้วบำเพ็ญปัญญาจนได้วิมุตติ, บางท่าน
 ได้วิมุตติทั้งสองส่วน คือบำเพ็ญสมาธิจนถึงฌานแล้ว บำเพ็ญปัญญา
 ต่อไป จนสิ้นอาสวะ เรียกว่า อุกโตภาควิมุตติ แปลว่า วิมุตติด้วย
 อานาจแห่งใจและปัญญาทั้งสองส่วน.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงได้วิมุตติทั้งสอง ดังพระบาลี
 สกลพระญาณคือพระปริชาหยังรู้ไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งได้ยกไว้ ณ
 บื้องต้น แปลความว่า “อีกข้อหนึ่ง พระศาสดาเจ้าเข้าถึงอยู่
 เพราะรู้ยิ่งเอง จึงทำให้แจ้งในบัจจุบันซึ่งเจโตวิมุตติ ความ
 หลุดพ้นด้วยอานาจแห่งใจ ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอานาจ
 แห่งปัญญา ที่ไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย, แม้ข้อนี้

เป็นตถาคตผลของพระตถาคตเจ้า ซึ่งพระตถาคตเจ้าอาศัย
 ปฏิญาณฐานะของหัวหน้า บัณฑิตสี่หนาท ยังพรหมจักรให้เป็น
 ไปในบริษัททั้งหลาย ” ด้วยประการฉะนี้.

ພິມພິທີ ໂຮງພິມພິມສາມກຸງຣາຊະທະຍາລັຍ

ຄະນະພະສຸເສນ ຫ້າວັດບາດຣາຊະທະຍາລັຍ ໂທ. 23111

ລາຍພິມ ສູ່ສຳຣາດ ຜູ້ພິມພິມໄພເອກ ພ. ສ. ໒໕໐໖
